Jasmijn, een Delfts blauw tegeltje & de Nederlandse vlag

Een afstudeeronderzoek over de representatie van culturele diversiteit in Nederlandstalige bekroonde prentenboeken

Alix Wassing | 3945111
MA Neerlandistiek | afstudeeronderzoek
Universiteit Utrecht

Begeleiders
1. drs. Wendela de Raat| Universiteit Utrecht
2. dr. Sara van den Bossche| Tilburg University

30 juni 2017

Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave

Samenvatting **3**

1. Inleiding **5**

1.1 Aanleiding *5*

1.2 Debat rondom multiculturaliteit in de jeugdliteratuur *6*

1.3 Onderzoeksvraag *7*

2. Theoretisch kader **9**

2.1 Belang van multiculturele jeugdliteratuur *9*

2.2 Onderzoek naar representatie van culturele diversiteit in prentenboeken *11*

2.2.1 Internationaal overzicht 11

2.2.2 Het complexe frame in Nederlandse jeugdliteratuur 13

2.2.3 Representatie culturele diversiteit in bekroningen 14

2.3 Ideologische implicaties in bekroningen *15*

3. Methode **18**

3.1 Analyse *18*

3.1.1 Multimodale discoursanalyse 18

3.1.2 Schematheorie 20

3.2 Corpus: samenstelling en verantwoording *22*

4. Resultaten **24**

4.1 Azizi en de kleine blauwe vogel *24*

4.2 Tijs en de eenhoorn *31*

4.3 Kom uit die kraan!! *38*

5. Conclusie **43**

6. Discussie **47**

Literatuurlijst **48**

Samenvatting

In dit afstudeeronderzoek worden de drie bekroonde Nederlandstalige prentenboeken *Azizi en de kleine blauwe vogel* (Laïla Koubaa & Matthias van Leeuwen, 2013), *Tijs en de eenhoorn* (Imme Dros & Harrie Geelen, 2015) en *Kom uit die kraan!!* (Tjibbe Veldkamp & Alice Hoogstadt, 2015) geanalyseerd. De analyse focust zich op de representatie van de cultu(u)r(en) die aan bod komen. Uit verschillende bronnen blijkt namelijk dat culturele diversiteit weinig aandacht krijgt in Nederlandse jeugdliteratuur. En als er aandacht voor is, dan komt het vaak voor dat de cultuur op stereotiepe of negatieve wijze wordt neergezet. Terwijl multiculturele kinderboeken van belang kunnen zijn. Enerzijds fungeren boeken namelijk als een raam, die kinderen een inkijkje bieden in een andere cultuur. Anderzijds worden boeken vergeleken met een spiegel: kinderen zien hun eigen cultuur gereflecteerd in het verhaal.

In dit onderzoek is gekozen voor de analyse van prentenboeken, omdat cultuur in dit genre in tekst én in beeld wordt afgebeeld. Daarnaast is er gekozen voor bekroningen, omdat deze een afspiegeling vormen van de kwalitatief goede Nederlandstalige jeugdliteratuur, ook zijn ze vaak erg populair en worden ze wijd verspreid.

De onderzoeksvraag luidt: welke rol speelt culturele diversiteit in de bovengenoemde drie bekroonde Nederlandstalige prentenboeken? Deelvragen hierbij zijn: Welke cultuur/culturen wordt/worden gerepresenteerd en hoe gebeurt dat? Is er sprake van culturele diversiteit? Welke ideologische implicaties heeft de aanwezigheid van of het gebrek aan culturele diversiteit in deze bekroonde prentenboeken?

Uit de multimodale discoursanalyse en analyse gebaseerd op de schematheorie blijkt dat in *Azizi en de kleine blauwe vogel* de Tunesische cultuur wordt gerepresenteerd. Die representatie uit zich voornamelijk aan de hand van de geografische locatie en de 5 voorspelbare markeerders, de 5F's, zoals *food, fashion* en *folklore*. Culturele diversiteit speelt geen rol in dit prentenboek. Hetzelfde geldt

voor *Tijs en de eenhoorn.* In dit boek wordt de Nederlandse cultuur gerepresenteerd en dit verloopt ook vooral via de geografische locatie en de 5F's – met name *folklore*. Van culturele diversiteit is geen sprake. *Kom uit die kraan!!*, waarin ook de Nederlandse cultuur wordt gerepresenteerd, valt hierbij uit de toon: de geografische locatie en de 5F's krijgen nauwelijks aandacht en er is wel degelijk sprake van culturele diversiteit. Dit komt naar voren in het sociale systeem. Er zijn namelijk twee personages die een andere etnische achtergrond lijken te hebben dan de overige personages. Deze personages krijgen echter geen actieve rol en er is daarom geen sprake van gelijke verhoudingen tussen de verschillende etniciteiten.

In alle drie de prentenboeken wordt dus weinig tot geen aandacht geschonken aan culturele diversiteit. De jury's van de bekroningen in dit onderzoek hebben de factor 'afspiegeling van de Nederlandse maatschappij' klaarblijkelijke niet mee genomen in hun beoordeling. Culturele diversiteit zou in de Nederlandse prentenboekliteratuur dus een grotere plek kunnen krijgen, zodat er een authentiek beeld kan worden gegeven van de samenleving.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Elke twee jaar vindt in Nederland de uitreiking plaats van de Jenny Smelik-IBBY prijs. Deze prijs wordt door IBBY-Nederland toegekend aan "schrijvers en illustratoren van kinderboeken die de cultuur van etnische minderheden aan de orde laten komen op een dusdanige wijze dat het een bijdrage levert aan de totstandkoming van een beter begrip voor mensen uit 'minderheidsgroepen' in de breedste zin des woords" (Van den Bossche et al. 1). IBBY is een internationale organisatie voor jeugdliteratuur met nationale afdelingen, waaronder een Nederlandse. Een van de doelstellingen van IBBY is het stimuleren van '*international understanding through children books'* (IBBY-Nederland).

In 2016 was *De Duik* van Sjoerd Kuyper en Sanne te Loo de grote winnaar van de Jenny Smelik-IBBY prijs. De jury, onder leiding van Sara van den Bossche, schreef over dit boek: "In *De Duik* vormen etniciteit en afkomst belangrijke thema's, zonder dat ze in een pessimistisch daglicht geplaatst worden. Integendeel, Sjoerd Kuypers tekst leest als een ode aan het leven op Curaçao en de schoonheid van de verbondenheid van mensenlevens over de grenzen van continenten heen" (Van den Bossche et al. 2). Bijzonder aan dit citaat is het woord 'pessimistisch'. Uit dit juryrapport blijkt namelijk dat in veel ingezonden boeken diversiteit geproblematiseerd wordt (1). Er is sprake van een negatieve sfeer rond migratie, minderheden en multiculturaliteit. Dit was niet de enige kritiek op de Nederlandse inzendingen. Het aandeel van de cultureel diverse jeugdliteratuur werd namelijk ook erg klein bevonden, namelijk dertig titels over twee jaar. Daarnaast stelde de jury vast dat de kwaliteit van de redactie van de ingestuurde boeken globaal laag lag (1).

Deze kritieken komen uit een juryrapport, maar er wordt nauwelijks wetenschappelijk onderzoek gedaan naar de representatie van culturele diversiteit in de Nederlandse jeugdliteratuur. Om deze reden is het interessant om deze tak van het literaire veld te bestuderen. In dit onderzoek ligt daarbij de focus op prentenboeken, omdat ik de representatie van culturele diversiteit wil onderzoeken in zowel tekst als beeld. Daarnaast kies ik voor bekroonde boeken, omdat deze

boeken vaak erg populair zijn. Het winnen van een prijs zorgt ervoor dat het boek nog een lange tijd gedrukt wordt en het wijd verspreid wordt over scholen door het hele land (Hall 22).

1.2 Debat rondom multiculturaliteit in de jeugdliteratuur

Nederland heeft een cultureel diverse maatschappij. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen veel mensen uit Indonesië naar Nederland toe. Vervolgens kwamen er in de jaren zestig gastarbeiders uit Turkije en Marokko, van wie er veel zijn gebleven. In de jaren zeventig werd Suriname onafhankelijk en dit zorgde voor een toename van Surinamers in Nederland. Vandaag de dag zoeken mensen uit het Midden-Oosten, Afrika en Oost-Europa een veilig onderkomen in Nederland. De samenleving verandert door de komst van nieuwe culturen. Daarmee veranderen ook de verhoudingen tussen verschillende culturen. Criticus Nasim Miradi en recensent Bas Maliepaard opperen dat het van belang is dat voor deze veranderende maatschappij aandacht komt in jeugdliteratuur.

In april 2017 gaf Nasim Miradi een lezing ter ere van de uitreiking van de Woutertje Pieterse Prijs. Miradi ziet de pluriforme samenleving in Nederland niet terug op tv, toneel en in boeken. Ze weet te vertellen dat in 2013 slechts 2% van alle kinderboeken een hoofdpersonage met een biculturele achtergrond had, terwijl 22% van de Nederlandse bevolking een biculturele achtergrond heeft. Zij krijgen geen gezicht of bestaan vooral in een geproblematiseerde setting. Dit is ook uit het juryrapport van de Jenny Smelik-IBBY prijs naar voren gekomen. Miradi grijpt terug naar haar eigen ervaringen als kind: ze creëerde een eigen werkelijkheid waarin ze het gevoel kreeg dat ze erbij hoorde, een Nederlander was. Als kind begreep ze niet dat ze met een islamitische familie met wortels in Iran ook een Nederlander kon zijn. Ze kende van beide culturen alleen de stereotypen. Daarom vindt ze het van belang dat er in kinderboeken een meer dimensionaal beeld komt van de ‘ander’. Miradi benadrukt daarbij wel dat ze graag ziet dat mensen met een biculturele achtergrond hierover schrijven.

Bas Maliepaard, recensent van kinderboeken, schreef in de Trouw van 4 maart 2017 het volgende: '"Melkwit blijft de Nederlandse kinderliteratuur, terwijl de gemiddelde schoolklas dat toch allang niet meer is", schreef ik in 2012 in deze krant. Er is helaas weinig veranderd. Af en toe duikt er een gekleurd kind op in een bijrol, maar zwarte hoofdpersonen zien we nog steeds veel te weinig […]'. Hij pleit voor meer kinderboeken die cultureel divers zijn, maar die daar niet de nadruk op leggen.

Miradi en Maliepaard zijn slechts twee mensen die werkzaam zijn in het veld van de kinderliteratuur. Toch maken zij, samen met de jury van de Jenny Smelik-IBBY prijs, een duidelijk statement voor meer culturele diversiteit in de Nederlandse jeugdliteratuur.

1.3 Onderzoeksvraag

Dit onderzoek is dus ontstaan uit het idee dat er weinig aandacht is voor culturele diversiteit in Nederlandse prentenboeken. Als er aandacht voor is, dan hangt er vaak een negatieve sfeer omheen. Dit legt naar mijn idee een bepaalde ideologie bloot: een wereldbeeld waarin andere culturen minder geaccepteerd worden. Om die reden worden in dit onderzoek drie prijswinnende prentenboeken kritisch geanalyseerd op de representatie van culturele diversiteit en de hieruit voortkomende ideologische implicaties.

De onderzoeksvraag luidt:
Welke rol speelt culturele diversiteit in de drie bekroonde Nederlandstalige prentenboeken *Azizi en de kleine blauwe vogel*, *Kom uit die kraan!!* en *Tijs en de eenhoorn*? Deelvragen hierbij zijn: Welke cultuur/culturen wordt/worden gerepresenteerd en hoe gebeurt dat? Is er sprake van culturele diversiteit? Welke ideologische implicaties heeft de aanwezigheid van of het gebrek aan culturele diversiteit in deze bekroonde prentenboeken?

Voordat ik antwoord kan geven op deze vraag, heb ik eerst een theoretisch kader geschetst waarin het onderzoeksveld rondom dit thema beschreven wordt. Dit is te vinden in het volgende hoofdstuk. In hoofdstuk drie wordt de methode toegelicht en

in hoofdstuk vier staan de resultaten van het onderzoek beschreven. Ik sluit dit rapport af met een conclusie en discussie.

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk maak ik eerst inzichtelijk wat onder multiculturele jeugdliteratuur wordt verstaan. Hierbij wordt ook het belang van prentenboeken en identificatie aangeduid. Vervolgens geef ik een overzicht van eerdere onderzoeken die zijn verricht naar culturele diversiteit in prentenboeken. De focus ligt daarbij op internationale bevindingen, maar ook op Nederlands onderzoek. Verder beschrijf ik de ideologische kant van bekroningen. Op welke manier kan ideologie naar voren komen in prijzen en welke discussie speelt er rondom prijzen voor de jeugdliteratuur in Nederland?

2.1 Belang van multiculturele jeugdliteratuur

Culturele diversiteit kan op verschillende manieren terugkomen in jeugdliteratuur. Literatuurwetenschappers Temple et al. suggereren drie categorieën: *culturally neutral books*, *culturally generic books* en *culturally specific books* (qtd. in Doll & Garrison 4). In 'cultureel neutrale boeken' zijn culturele elementen niet betekenisvol. Er verschijnen weliswaar personages met verschillende etnische achtergronden in het verhaal, maar er wordt geen aandacht aan besteed. 'Cultureel generieke boeken' brengen bewust multiculturele elementen in het verhaal, zoals bepaalde personages of een bepaalde setting. De thema's in deze boeken zijn echter universeel en relevant voor elke cultuur. De laatste categorie portretteert specifiek een bepaalde cultuur, geeft hierin een inkijkje en probeert hiermee begrip te creëren (4).

Culturele diversiteit kan zich dus op verschillende manieren manifesteren in jeugdboeken. Letterkundige Bishop definieert dit genre als "[literature] that reflects the racial, ethnic, and social diversity that is characteristic of our pluralistic society and of the world" (qtd. in Doll & Garrison 3).

Juist prentenboeken, als onderdeel van de jeugdliteratuur, zijn interessant om te onderzoeken wanneer het gaat om culturele diversiteit. Prentenboeken kunnen cultuur namelijk op twee manieren representeren: door middel van tekst en door middel van illustraties. Cultuur wordt immers uitgedragen door personages en

schemert door in de setting van het verhaal. Hierdoor komen kinderen in aanraking met andere culturen of zien ze hun eigen cultuur weergegeven in het boek. Literatuurwetenschappers Botelho en Rudman gebruiken hiervoor graag de metaforen 'spiegels' en 'ramen' (Botelho & Rudman 1). Kinderen zouden zich enerzijds kunnen identificeren met de personages en de gemeenschap in het verhaal, alsof ze in een spiegel kijken. Anderzijds zou het jeugdboek een raam moeten vormen, waardoor kinderen kunnen kijken naar verschillende culturen en ze zo meer van de wereld leren. Multiculturele boeken verbreden de wereldervaring van kinderen en dit leidt volgens Doll en Garrison tot een open houding en acceptatie tegenover mensen die een andere culturele achtergrond hebben (Doll & Garrison 12). Het empathisch vermogen wordt hiermee ontwikkeld, omdat de sociale werkelijkheid in het verhaal kan worden gezien als de 'echte' werkelijkheid (Kwant 39). Een kind kan het verhaal meebeleven door mee te gaan in gedachten, wensen en gevoelens van de personages (39). Het kind identificeert zich dan met de mensen in het verhaal.

Het is van belang dat een lezer zich kan identificeren met een personage of de cultuur die beschreven of afgebeeld wordt. Identificatie kan namelijk het zelfvertrouwen, de zelfwaardering en de vorming van de culturele identiteit verhogen (Mosely 8; Dionne 184). Echter, het tegengestelde effect kan worden bereikt wanneer de eigen cultuur negatief wordt benaderd. Daarom is het van belang dat de cultuur die beschreven en afgebeeld wordt in een prentenboek authentiek wordt weergegeven (Mosely 9).[1] Het is van belang voor (culturele) minderheden om te zien dat zij belangrijk genoeg zijn om in boeken voor te komen; net als dat het belangrijk is voor witte Nederlandse kinderen om in aanraking te komen met (culturele)

[1] Er zijn verschillende opvattingen over wat een boek authentiek maakt. Zo stelt Howard dat een authentiek boek, een boek is waarin een universele ervaring wordt beschreven. De lezers van de afgebeelde cultuur zullen weten dat die cultuur echt is, zullen zich ermee identificeren en dit ook bevestigen. Lezers van een andere cultuur zullen voelen dat het boek authentiek is, zullen zich er ook mee identificeren en leren er iets waardevols van (Fox & Short 5). Mo en Shen stellen dat, ondanks dat er altijd verschillen bestaan binnen een bepaalde cultuur, authenticiteit gedefinieerd kan worden als een boek dat de waarden, feiten, houdingen en leden van een cultuur weerspiegelt op een respectvolle manier (Fox & Short 5). Bishop definieert culturele authenticiteit als in hoeverre een boek het wereldbeeld en details, zoals taal en het dagelijks leven, weerspiegelt (Fox & Short 5).

minderheden (9). Zodoende kunnen zij zich een (nieuw) beeld vormen over andere culturen of hun beeld bijstellen (Dionne 184).

2.2 Onderzoek naar representatie van culturele diversiteit in prentenboeken

De vorige paragraaf laat zien dat er al wel wordt geschreven over multiculturele jeugdliteratuur, zowel door wetenschappers als door andere mensen die zich in het literaire veld bevinden. Het gaat dan vaak over het belang van multiculturele literatuur. Een multicultureel boek kan namelijk bijdragen aan de sociaal-emotionele ontwikkeling en identificatie van kinderen. Daarnaast zijn er ook ideeën over hoe een multicultureel boek eruit hoort te zien: het moet bijvoorbeeld een authentiek beeld van de desbetreffende cultuur geven. Er is echter weinig onderzoek gedaan naar de representatie van cultuur in jeugdliteratuur. In de volgende paragraaf volgt hiervan een overzicht.

2.2.1 Internationaal overzicht

Voor 1960 waren mensen die niet Europees of Europees-Amerikaans waren nauwelijks zichtbaar in jeugdliteratuur, schrijven literatuurwetenschappers Mendoza en Reese in 2001 (5). Kwamen ze wel voor als personage, dan werden ze vaak negatief of stereotiep gerepresenteerd. Vanaf de jaren ’60 en ’70 van de twintigste eeuw veranderde de literatuur. Literatuur zou meer de verschillende levens, tradities, geschiedenissen, waarden, wereldbeelden en perspectieven weerspiegelen van verschillende culturele groepen in de maatschappij (5). Toch zien Mendoza en Reese tot aan het eind van de twintigste eeuw nog steeds ruimte voor progressie (5). Ze halen de Native-Amerikaanse Reese en Caldwell-Wood aan die in 1997 populaire prentenboeken hebben onderzocht waarin Native-Amerikanen een rol krijgen, maar die geschreven zijn door Europese Amerikanen. Zij stelden vast dat deze boeken, zowel de tekst als de plaatjes, een beeld geven van Native-Amerikanen dat niet klopt en mogelijk zelfs misleidt (7).

Mosely heeft, ook in 1997, de representatie van culturele diversiteit onderzocht in prentenboeken die aanwezig zijn op een basisschool in de Verenigde Staten. Zij wilde weten of de prentenboeken de diversiteit van de school weerspiegelen (10).

Op deze basisschool is 99.3% van de leerlingen Afrikaans-Amerikaans en de overige kinderen zijn Spaans-Amerikaans (9). Mosely had al eerder onderzoek gelezen waarin werd aangetoond dat Afrikaans-Amerikanen, Spaans-Amerikanen en Native-Amerikanen vaak stereotiep worden afgebeeld in prentenboeken (24); ze leven in ghetto's, werken op het platteland werken of wonen in reservaten. Mosely kwam er in haar onderzoek achter dat 43% van de prentenboeken op die basisschool een Afrikaans-Amerikaans hoofdpersonage bevatte. 36.3% van de prentenboeken beschreef het verhaal over een wit personage. Mosely ontdekte dat veel prentenboeken de cultuur op een positieve en authentieke wijze representeerden. Toch kwam ze vijf boeken tegen waarin cultuur minder positief en stereotiep werd gerepresenteerd. Het probleem van bijvoorbeeld een van de verhalen werd opgelost door een Europese Amerikaan, terwijl er een zwart hoofdpersonage was (30). In een ander boek dat Mosely analyseerde, valt een aantal Afrikaanse personages in een kar met watermeloenen en in een ander prentenboek worden Aziaten afgebeeld met de stereotype ronde gezichten en ogen. De Aziatische cultuur wordt dusdanig stereotiep en negatief benaderd in dit boek, dat het boek door de school uit de bibliotheek is gehaald (30).

Ook in het onderzoek van Mendoza en Reese uit 2001 wordt de representatie van een Amerikaanse groep geanalyseerd. Ze bestuderen twee prentenboeken waarvan de hoofdpersonages een Mexicaans-Amerikaanse achtergrond hebben. In het ene boek wordt de Mexicaans-Amerikaanse cultuur positiever benaderd dan in het andere boek (13). Het eerste boek is eerder een moralistisch verhaal waarin wordt gedicteerd dat er niet gelogen mag worden en dat er hard gewerkt moet worden. Hierin dient het overgrote deel van de personages als slecht voorbeeld. Het tweede boek toont meer het complexe en positieve beeld van de Mexicaans-Amerikaanse cultuur, de hybriditeit ervan (12; 13). Ten eerste wordt de tekst in zowel het Spaans als het Engels weergegeven en wordt het aangemoedigd om beide talen te gebruiken. Daarnaast wordt er aandacht geschonken aan Mexicaanse tradities, zoals het verjaardagsliedje dat de familie zingt voor de jarige en specifiek Mexicaans eten. Er komen ook Amerikaanse culturele aspecten voor in de familie. Zo krijgt de jarige een supermanpak en gaat men met stropdas om naar werk. Ten slotte worden

in het boek de moeilijkheden besproken van de grens tussen Amerika en Mexico. Hierdoor kan de opa in eerste instantie niet van Mexico naar Amerika reizen om zijn familie te bezoeken.

De weinige aandacht voor de complexiteit van cultuur valt ook op in Nederland. De criticus Marianne Hermans schreef in 2007 dat er in Nederlandse jeugdliteratuur vaak een personage met een migratieachtergrond wordt opgevoerd die van de ene culturele ruimte naar de andere migreert. Het personage moet zich aanpassen aan een samenleving met andere waarden en normen dan hij thuis heeft meegekregen (93). Zij haakt daarbij aan op de theorie van Joost de Bruin (2005). Hij stelt dat de representatie van personages met een migratieachtergrond vier frames kent: het assimiliatie-, exotische, discriminatie- en complexe frame.[2]

2.2.2 Het complexe frame in Nederlandse jeugdliteratuur

Het onderzoek uit 2007 dat Hermans uitgevoerd heeft onder een kleine selectie kinderboeken toont aan dat er in de Nederlandse jeugdliteratuur weinig aandacht is voor personages met een migrantenachtergrond die binnen het complexe frame worden opgevoerd (104). Hermans haalt het voorbeeld aan van het boek *Khalid* (Karlijn Stoffels, 1998). De lezer leert Khalid kennen door de ogen van Evelien. Dit heeft deels een exotische framing tot gevolg, stelt Hermans (98). De accenten worden namelijk gelegd op uiterlijke en culturele verschillen, zoals de grote zwarte

[2] In het assimilatieframe worden personages neergezet zonder verwijzingen naar een etnische achtergrond. Het culturele verschil wordt dus niet op de voorgrond gezet. Het enige wat ze anders maakt dan de witte Nederlanders is hun huidskleur. Deze personages zijn bij uitstek geïntegreerd in de 'Nederlandse' cultuur (De Bruin 74). Het exotische frame is het tegenovergestelde van assimilatie: juist de etnische verschillen worden benadrukt. Dit kan zich uiten in culturele gebruiken of taalproblemen en bezorgt het idee dat de personages zich vasthouden aan hun 'eigen' cultuur (74). De twee genoemde frames bieden weinig ruimte voor de complexiteit van etniciteit: of het personage wordt in de dominante Nederlandse cultuur of in de cultuur van het herkomstland geplaatst (74). Een hybride identiteit lijkt niet voor te komen in deze frames. Het derde frame is het discriminatieframe. Hierin worden personages met een migratieachtergrond onderwerp van een verhaal over discriminatie (75). Het verschil wordt dan benadrukt, waarbij ze door een groep worden gediscrimineerd of door een groep worden ondersteund. Het laatste frame heet het complexe frame. Personages die in dit frame worden gerepresenteerd zijn in onderhandeling met culturele betekenissen uit verschillende culturen en geven daarmee actief vorm aan hun eigen etnische identiteit, die wel hybride is (75). Ze hebben persoonlijke relaties met personages van diverse etnische achtergronden en kunnen tot verschillende gemeenschappen horen (75).

ogen van Khalid of Khalid die bang is voor de politie. Het boek beweegt zich echter ook in het complexe frame. Doordat Khalid bevriend is met Evelien, probeert hij de grenzen van zijn thuiscultuur op te zoeken (98). Een voorbeeld van een boek dat zich wel grotendeels begeeft in het complexe frame is *Polleke* (Guus Kuijer, 2003). Mimoun is de vriend van Polleke en beweegt zich gemakkelijk van de Marokkaanse naar de Nederlandse cultuur en andersom. De ene keer voelt Mimoun zich meer Nederlander en de andere keer voelt hij zich meer thuis bij de cultuur van zijn ouders (102).

Hermans merkt wel op bij bovengenoemde voorbeelden dat witte Nederlandse auteurs vrijwel nooit een niet-westers personage opvoeren als focalisator en vaak een personaal perspectief gebruiken (102). Hierdoor wordt er een afstand gecreëerd tussen de verteller en het personage. Het gekozen vertelperspectief bevestigt daarmee de norm van de dominante cultuur, aldus Hermans (102).

In Nederland is vooralsnog nauwelijks onderzoek gedaan naar de representatie van culturele diversiteit in jeugdliteratuur. Hermans is dus een van de weinigen die een analyse heeft losgelaten op enkele Nederlandse kinderboeken. Zij heeft gekeken in welke frame migrantenpersonages geplaatst worden. Haar corpus bestond uit kinderboeken voor iets oudere kinderen. Naar diversiteit in prentenboeken is echter nog geen wetenschappelijk onderzoek gedaan in Nederland, laat staan naar bekroonde prentenboeken. In het buitenland daarentegen is wel onderzoek gedaan naar de representatie van culturele diversiteit in bekroonde prentenboeken. In de volgende paragraaf beschrijf ik dit onderzoek, uitgevoerd in 2011 door Virginia Hall.

2.2.3 Representatie culturele diversiteit in bekroningen

Hall heeft op verschillende niveaus de representatie van cultuur geanalyseerd in bekroonde prentenboeken. De representatie van de cultuur behandelde ze volgens vier aspecten van cultuur: de geografische locatie, het sociale systeem, het economische systeem en het politieke systeem (44). Bij geografische locatie horen het klimaat, het landschap en de flora en fauna (27). Het sociale systeem bestaat uit culturele normen en waarden, gewoonten, familierelaties, kunst en religie (26; 27). In het economische systeem wordt de nadruk gelegd op basisbehoeften, productie,

technologie en communicatie (27). Het politieke systeem ten slotte bevat burgerschap, leiderschap en bestuur (28). Hall had aan de hand van deze systemen criteria opgesteld waaraan de prentenboeken konden voldoen. Slechts drie boeken representeerden de cultuur aan de hand van alle criteria (47). Vaker werd dus slechts aan één aspect van een cultuur aandacht besteed, waarvan de geografische locatie het vaakst. Het sociale en economische systeem kwamen op de tweede plek, gevolgd door het politieke systeem.

Hall stelde een enorm corpus op met 143 bekroonde boeken uit de jaren 1960-2009 uit de Verenigde Staten, Australië en Groot-Brittannië (21). In het eerste analyseniveau heeft zij gekeken of in deze boeken een andere cultuur dan de westerse cultuur werd opgevoerd. Als dat zo was, dan was de volgende vraag hoe die andere cultuur dan werd gerepresenteerd in de vier verschillende systemen. Hall keek daarbij naar de setting, de personages en het plot (40). Van de 143 prentenboeken waren er slechts 25 die informatie over andere culturen verstrekten. Hiervan kwamen de meeste boeken uit de jaren tachtig en negentig en de minste uit de jaren 2000.

In het onderzoek van Hall kwam naar voren dat weinig bekroonde boeken een andere cultuur dan de cultuur van het eigen land opvoeren. Wanneer er wel een andere cultuur werd opgevoerd, dan werd slechts één aspect van die cultuur benadrukt. Meestal de geografische locatie. Halls onderzoek laat zien dat er een kant van de cultuur gerepresenteerd wordt, maar hoe die representatie eruitziet wordt niet duidelijk. Dat wil ik in dit onderzoek juist wel duidelijk maken.

2.3 Ideologische implicaties in bekroningen

Door culturele diversiteit in prentenboeken kritisch te analyseren, kan er een maatschappelijke ideologie worden blootgelegd (Botelho & Rudman xiv). Er komt namelijk een zeker wereldbeeld naar voren in prentenboeken, omdat literatuur een historisch en cultureel bepaald product is (1). In ideologie spelen machtsverhoudingen een grote rol. Op het niveau van de personages bijvoorbeeld: welke etniciteit heeft de belangrijkste rol? Hoe wordt het personage geframed? Door

tekst en beeld kritisch te analyseren, kan er bewustwording ontstaan van de machtsverhoudingen en van welke ideologie dominant is in het verhaal. Die bewustwording creëert ruimte om verandering te stimuleren (xv). De ideologie die uit de bekroonde prentenboeken spreekt, zegt ook iets over de jury die deze boeken bekroont.

In 2002 schrijft socioloog James F. English dat prijzen het literaire culturele veld domineren (109). Als uitgangspunt neemt hij de veldtheorie van de socioloog Bourdieu, die stelt dat prijzen twee functies hebben (110). In enge zin functioneert een prijs als een stuk geobjectiveerd symbolisch kapitaal. Een symbolische status is van groot belang voor het culturele kapitaal van een auteur, vergelijkbaar met wat geld is voor economisch kapitaal, stelt English (110). In ruime zin functioneert een prijs als een ruilinstrument met zijn eigen wijze van functioneren, zijn eigen klasse van *agents* en zijn eigen geschiedenis in het culturele veld (110). Aan prijzen wordt dus ontzettend veel waarde gehecht, omdat ze worden gezien als een belangrijke autoriteit voor het bemachtigen van cultureel kapitaal. Door het winnen van een prijs, krijgen een schrijver en zijn werk meer aanzien. Ook stelt Bourdieu dat een prijs ongelijke machtsverhoudingen kent. De jury is namelijk een select groepje mensen dat de macht krijgt om een bepaalde prijs uit te reiken - en dus om een bepaalde ideologie uit te dragen.

In Nederland is vooral aan het eind van de vorige eeuw geschreven over het functioneren van prijzen in de kinderliteratuur. Toen zagen critici de toon van juryrapporten veranderen ten opzichte van de jaren ervoor (Holtrop 222; De Vries 66; De Vries 107). De verschuiving vindt plaats van een kinderlijke benadering van jeugdliteratuur in de jaren zeventig naar een volwassen benadering op het beoordelen van jeugdliteratuur in de jaren tachtig. Er wordt dan meer gekeken naar de literaire kwaliteit in de vorm van thematiek, stijl en structuur (Holtrop 222). Kritiek die in de tachtiger jaren elke keer terugkomt bij de Griffels is of de Griffels wel aan goede boeken worden toegekend, of de prijs niet te commercieel is en of de jury wel rekening heeft gehouden met de smaak van iedereen (222). Ook De Vries stelt in 1990 vast dat de juryrapporten van de Griffels steeds uitvoeriger worden in die tijd

en betere analyses bevatten, waarin meer aandacht wordt besteed aan literaire aspecten (65). Toch vindt hij dat deze “bekroning haar doel voorbij schiet: het is meer een boek voor volwassen critici dan voor kinderen” (66). Hij ziet een tendens dat er steeds meer ‘moeilijkere’ boeken worden bekroond, waarvan kinderen het verhaal niet meer kunnen volgen (67). Het gevaar is, volgens De Vries, dat bekroningen een maatstaf gaan vormen (67). Moeilijke, ontoegankelijke boeken, in plaats van goede, aantrekkelijke boeken voor kinderen, zouden daarmee de norm worden. Daarom stelt hij de volgende vraag in 1996: “In hoeverre moet je bij de canonisering van kinderboeken rekening houden met de beoogde lezer? Of misschien moet ik het omdraaien: is het mogelijk om je van die lezer te distantiëren?” (110). Volgens hem zou de jury van een bekroning de ene keer meer aandacht moeten besteden aan de tekst, de andere keer aan de lezer. In dit onderzoek vraag ik mij af of de jury rekening zou moeten houden met de verschillende culturele achtergronden van de lezers. Zou die culturele diversiteit ook terug moeten komen in de personages, het verhaal of de setting van een bekroning?

Kortom, Holtrop en De Vries zien graag dat er meer nadruk komt te liggen op aantrekkelijke teksten voor kinderen. Zij beschuldigen de Griffeljury ervan de focus te veel te leggen op de kwaliteit van de tekst, waardoor boeken bekroond worden die moeilijk en ontoegankelijk zijn voor kinderen. De discussie hier speelt op het vlak van kwaliteit versus aantrekkelijkheid. In mijn opinie sluiten deze aspecten elkaar niet uit. Een bekroning, zoals de Zilveren Griffel, kan op zoek gaan naar het boek dat zowel kwalitatief goed is als aantrekkelijk voor kinderen. In de boeken waarnaar ik onderzoek doe, kan aantrekkelijkheid in het beste geval betekenen dat alle kinderen, ongeacht culturele achtergrond of etniciteit, zich kunnen herkennen in een prentenboek en zich kunnen identificeren met de personages, de setting en het verhaal.

3. Methode

3.1 Analyse

De analyse in dit onderzoek bestaat uit twee stappen. Ten eerste voer ik een multimodale discoursanalyse uit om de representatie van cultuur te destilleren uit de boeken. Zodra ik de representatie in kaart heb gebracht, pas ik de schematheorie van John Stephens toe om de representatie te interpreteren. Door deze stappen te zetten kan ik de prentenboeken categoriseren en de ideologie die verscholen ligt in de boeken naar boven brengen.

3.1.1 Multimodale discoursanalyse

Om de representatie van cultuur in de prentenboeken te analyseren pas ik een kritische discoursanalyse toe. In dit soort analyses staat taal als betekenisdrager centraal (Stephens, *Language and ideology* 1). Door taal kritisch te analyseren, kan het sociale leven begrepen worden. De taal die gebruikt wordt zegt namelijk iets over de ideologie die de normen en waarden van de maatschappij weerspiegelt (1). Stephens stelt dat "a narrative without an ideology is unthinkable: ideology is formulated in and by language, meanings within language are socially determined, and narratives are constructed out of language." (*Writing by children* 853) Oftewel: ideologie zit verankerd in taal en daarom ook in verhalen. In dit onderzoek neem ik niet alleen de tekst in beschouwing, maar betrek ik ook de prenten bij de analyse. Een prentenboek communiceert namelijk op twee niveaus: visueel en verbaal (Nikolajeva & Scott 1). Daarom wordt in dit onderzoek een *multimodale* discoursanalyse uitgevoerd. Daarmee bedoel ik dat zowel het medium tekst als het medium beeld geanalyseerd worden. Hiermee sluit ik aan bij Kress & Van Leeuwen die stellen dat illustraties ook bijdragen aan ideologievorming, doordat prenten een wereldbeeld representeren en sociale relaties blootleggen (13).

Om de multimodale discoursanalyse goed uit te voeren, moet ik weten wat er precies onder cultuur wordt verstaan. Doll & Garrison maken onderscheid tussen Cultuur en cultuur (8). Zij stellen dat multiculturele boeken cultuur met een kleine 'c' zouden moeten vertegenwoordigen. Hiermee bedoelen ze dat cultuur niet gerepresenteerd zou moeten worden aan de hand van voorspelbare markeerders,

die zij samenbrengen onder de noemer 'de 5F's': *food, fashion, fiestas, folklore* en *famous people* (8). Doll & Garrison sluiten hiermee aan bij de opvatting van Rochman, die de 5F's een toeristische benadering noemt: een benadering van cultuur die het exotische benadrukt en de complexiteit van een cultuur simplificeert (8). Juist de sociale, economische en politieke systemen van de samenleving die de normen en waarden van die samenleving uitdragen moeten gerepresenteerd worden om een beter begrip van een cultuur te stimuleren (8). Deze drie systemen behandelde Hall in haar onderzoek. Zij voegde hieraan de geografische locatie toe. Voor haar methode baseerde zij zich op het werk van Pratt & Beaty (Hall 26).[3]

In mijn onderzoek behandel ik zowel de 5F's als de vier systemen van Pratt & Beaty, met als doel een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van hoe een cultuur wordt gerepresenteerd. Daarbij maak ik onderscheid tussen personages en setting.

De setting van het boek beeldt de geografische locatie af; een belangrijke indicator van cultuur. Daarnaast zijn er in de setting elementen te vinden die specifiek bij een bepaalde cultuur horen, zoals folklore. De actoren van een cultuur zijn de personages. Zij houden de cultuur in stand door middel van sociale, economische en politieke systemen. Sociale relaties zijn interessant om te analyseren, omdat zij tonen wie in het verhaal de macht heeft of de wijsheid in pacht heeft. Stephens noemt dit de *self-other interactions* (*Language and ideology*, 199). De manier waarop de machtsverhoudingen tussen verschillende culturen gerepresenteerd worden, heeft ideologische implicaties. Ongelijke machtsverhoudingen kunnen namelijk impliceren dat de ene cultuur als de norm wordt ervaren en de andere cultuur als ondergeschikt wordt gezien. Deze verhouding straalt een bepaald wereldbeeld, een ideologie, uit. Hetzelfde geldt voor focalisatie (199). Vanuit wiens beleving wordt het verhaal gepresenteerd? Hermans stelt namelijk dat migrantenpersonages zelden als focalisator optreden en dat er vaak een personaal vertelperspectief wordt

[3] Pratt & Beaty ontwikkelden in 1999 een model voor het evalueren en selecteren van internationale kinderliteratuur (Hall 19). Zij stelden dat cultuur gerepresenteerd werd in de setting van het verhaal, in de hoofdpersonages, in het plot en in het perspectief van de auteur en/of de illustrator (25). De representatie speelt zich, volgens Pratt & Beaty, ook af binnen de vier systemen: geografische locatie, economisch systeem, sociaal systeem en politiek systeem (26).

gehanteerd, waardoor de afstand tussen de verteller en het personage groter wordt. Dat kan impliceren dat de macht wordt weggehaald bij het migrantenpersonage of dat de lezer meer moeite zou kunnen hebben om zich te identificeren met het personage.

Ik stel de volgende vragen:

SETTING
1. Hoe worden het klimaat, het landschap en/of de flora en fauna gerepresenteerd in de illustraties en in de tekst? (Geografische locatie)
2. Welke elementen in de illustraties en in de tekst zijn cultureel gebonden? (5F's)
PERSONAGES
1. Hoe worden de personages afgebeeld in de illustraties en beschreven in de tekst?
2. Wie is de focalisator en wat is het vertelperspectief?
3. Hoe worden de sociale relaties, gewoonten en/of tradities gerepresenteerd in de illustraties en in de tekst? (Sociaal systeem)
4. Hoe wordt het economische systeem gerepresenteerd in de illustraties en in de tekst? (Economisch systeem)
5. Hoe wordt het politieke systeem gerepresenteerd in de illustraties en in de tekst? (Politiek systeem)

3.1.2 Schematheorie

Na het uitwerken van de multimodale discoursanalyse, pas ik de schematheorie toe op de tekst en de illustraties in de prentenboeken. John Stephens heeft de schematheorie gebruikt in zijn analyses van multiculturele kinderliteratuur (*Schemas and scripts* 13). Schema's zijn representaties van allerlei concepten die iemand mentaal heeft opgeslagen. De schema's vormen zijn/haar kennis van objecten, situaties, genres, cultuur en ideologie (13). Bij elke nieuwe ervaring of bij het verkrijgen van nieuwe informatie wordt een schema aangevuld. Stephens beschrijft dat de schematheorie een centrale rol heeft gespeeld in positieve representaties van culturele diversiteit in de literatuur (12). Na de Tweede Wereldoorlog pleitten verschillende bewegingen voor een positief beeld van culturele diversiteit in de

maatschappij (13). Dit betekent dat in de jeugdliteratuur ook meer aandacht kwam voor verschillende culturen en dat deze op positieve wijze gepresenteerd werden. Er vond een transformatie van schema's plaats, waarbij de nadruk meer kwam te liggen op mensenrechten en gelijkwaardigheid. (13) Zowel alledaagse schema's als schema's die specifiek met culturele diversiteit te maken hadden, werden opnieuw geconceptualiseerd door culturele diversiteit op positieve wijze te benaderen.

Prentenboeken zijn binnen de jeugdliteratuur uniek, omdat in dit genre zowel op verbaal niveau als op visueel niveau schema's gecommuniceerd worden. Twee kenmerken van de visuele communicatie in prentenboeken zijn, schrijft kunsthistorica en literatuurwetenschapper Jane Doonan in 1993, representatie van de wereld en reflectie op maatschappelijke waarden (8). De illustrator uit zichzelf namelijk door middel van de prenten en het is aan de lezer om de illustraties te interpreteren. Doonan stelt dat alle elementen in een prentenboek betekenisvol zijn: de compositie, de kleuren, de vormen en de lijnen (8; 12). Deze elementen kunnen refereren aan ideeën en gevoelens en roepen associaties op. Nodelman schreef al eerder wat Doonan schrijft. Hij stelt in 1981 dat "[p]ictures convey feelings because their artists cannot avoid interpreting the things they depict […]" (Nodelman 59). Daarbij bevestigt hij ook dat het er dan niet om gaat wat er is afgebeeld, maar hoe het is afgebeeld (59). In de analyse onderwerp ik de illustraties aan een *close reading*, om zo de schema's die in de prenten verscholen liggen te achterhalen.

Prentenboeken kunnen schema's op zowel verbaal als visueel vlak strategisch inzetten wanneer het gaat om culturele diversiteit. Stephens geeft het voorbeeld van het boek 'The Jackpot', geschreven door Janet en Allan Ahlberg in 1987 – een tijd waarin de Engelse kinderliteratuur positief tegenover culturele diversiteit stond (*Schemas and scripts*, 16). Het verhaal gaat over een reus die een hekel heeft aan alle Jacks die het bekende verhaal *Jack and the Beanstalk* naspelen. Daarom verzamelt de reus alle Jacks en zet ze bij elkaar. De Jacks besluiten samen te werken en vormen een voetbalteam. Het <u>woord</u> 'team' roept een schema op: een groep mensen met hetzelfde doel, die elkaar aanvullen met behulp van ieders vaardigheden en die van elkaars krachten gebruik maken. Het voetbalteam in dit

verhaal wordt afgebeeld als een diverse groep mensen: de etniciteit, klasse, leeftijd en kleding van de Jacks zijn verschillend. Doordat de voetbalploeg voorgesteld wordt als een samenwerkende, multiculturele gemeenschap, wordt diversiteit gerepresenteerd als een normaal verschijnsel (16). Het schema van het team is hier het middel om specifieke kennis te vergaren over de wereld: kinderen leren dat de mensen op de wereld er allemaal verschillend uitzien, maar wel gelijkwaardig zijn. In de drie prentenboeken die ik ga analyseren komen ook bepaalde schema's naar voren. Hoe zien die eruit en wat zeggen ze over de representatie van culturele diversiteit? Welke norm wordt er geschetst?

Door prentenboeken te benaderen vanuit de schematheorie kan de onderliggende ideologie blootgelegd worden. Door de ideologie die verscholen ligt in bekroonde prentenboeken kritisch te benaderen, creëer ik ruimte voor bewustwording en maak ik hopelijk ook ruimte voor verandering in de Nederlandse jeugdliteratuur.

3.2 Corpus: samenstelling en verantwoording

Om de representatie van culturele diversiteit te onderzoeken, ga ik de drie bekroonde prentenboeken *Azizi en de blauwe vogel, Kom uit die kraan!!* en *Tijs en de eenhoorn* kritisch analyseren. Vanwege de beperkte omvang van dit afstudeeronderzoek is het niet mogelijk om een groter corpus samen te stellen.

In 2014 ging de eervolle vermelding van de Jenny Smelik-IBBY naar *Azizi en de kleine blauwe vogel* (Laïla Koubaa & Mattias de Leeuw, 2013). Dat dit boek aandacht heeft voor andere culturen, is niet zo moeilijk te raden. De Jenny Smelik-IBBY prijs wordt namelijk uitgereikt aan kinderboeken waarin de cultuur van etnische minderheden aan de orde komt. De vraag bij dit prentenboek is dan ook op welke manier die diversiteit wordt gerepresenteerd.

Er zijn echter ook prijzen die andere criteria hanteren voor het beoordelen van een kinderboek, zoals de Zilveren Griffel. Deze prijs, uitgereikt door het Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB), is samen met de Gouden Griffel een van de belangrijkste prijzen van de Nederlandse jeugdliteratuur. De Zilveren

Griffel wordt uitgereikt aan de beste boeken van het voorafgaande jaar. De belangrijkste criteria bij de beoordeling, zijn de kwaliteit van de tekst en het beeld.

In dit onderzoek bekijk ik de twee winnaars van de Zilveren Griffel 2016 – nul tot zes jaar: *Kom uit die kraan!!* (Tjibbe Veldkamp, 2015) en *Tijs en de eenhoorn* (Imme Dros, 2015). Volgens de jury vertegenwoordigen deze twee prentenboeken vertegenwoordigen de beste jeugdliteratuur uit Nederland van 2016. Zijn deze prentenboeken echter ook een afspiegeling van de hedendaagse Nederlandse maatschappij, waarin veel culturen met elkaar samenleven? Hoe wordt de maatschappij afgebeeld?

Mijn keuze voor deze drie boeken voor dit onderzoek heeft verschillende redenen. De Zilveren Griffel is een prestigieuze prijs van de CPNB; een grote speler in het literaire veld. Deze prijs zet de toon voor wat in Nederland wordt beschouwd als goede jeugdliteratuur. Hierom is het interessant om deze prijs bij dit onderzoek te betrekken. *Kom uit die kraan!!* en *Tijs en de eenhoorn* hebben de prijs in 2016 gewonnen. Dit zijn dus recente jeugdboeken die de huidige stand van zaken van de Nederlandse jeugdliteratuur weerspiegelen. Naast deze twee door de CPNB bekroonde boeken, wil ik graag een boek analyseren dat al een speciale prijs voor culturele diversiteit heeft ontvangen. Hoe is die diversiteit hierin precies vormgegeven? De Jenny Smelik-IBBY prijs organiseert een tweejaarlijkse uitreiking; in 2016 was er ook een bekroond boek. Dit was echter geen prentenboek in de traditionele zin van het woord. Om die reden analyseer ik de eervolle vermelding van 2014, *Azizi en de kleine blauwe vogel*; een boek dat wel voldoet aan de traditionele criteria van een prentenboek.

In het volgende hoofdstuk worden de resultaten beschreven van de analyses van de drie prentenboeken *Azizi en de kleine blauwe vogel, Kom uit die kraan!!* en *Tijs en de eenhoorn*.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk beschrijf ik de resultaten van de analyses van de drie prentenboeken *Tijs en de eenhoorn*, *Kom uit die kraan!!* en *Azizi en de kleine blauwe vogel.* Ik begin de analyse met het laatstgenoemde boek, omdat dit boek een frame kan vormen voor de analyses van de andere twee prentenboeken. *Azizi en de kleine blauwe vogel* heeft namelijk een prijs gewonnen die speciaal ontworpen is voor multiculturele jeugdliteratuur. Per boek zet ik uiteen welke cultu(u)r(en) gerepresenteerd word(t)(en) en op welke manier dit gebeurt. De bespreking van de representatie baseer ik op de vier systemen geografische locatie, sociaal systeem, economisch systeem en politiek systeem. Daarnaast beschrijf ik in hoeverre de 5F's (de voorspelbare markeerders *food, fashion, fiestas, folklore* en *famous people*) naar voren komen in de boeken. Problematisch aan de 5F's is namelijk dat cultuur exotisch benadrukt wordt en de complexiteit van een cultuur wordt gesimplificeerd. Dit leidt tot stereotiepe schema's in plaats van een authentieke weergave van de cultuur. De vraag welke ideologische en culturele schema's opgeroepen worden door de tekst en de prenten komt ook aan bod in dit hoofdstuk. Ten slotte geef ik in de conclusies aan tot welke categorie het prentenboek hoort: cultureel neutraal, cultureel generiek of cultureel specifiek.

4.1 Azizi en de kleine blauwe vogel

Azizi en de kleine blauwe vogel gaat over het jongetje Azizi. Hij woont in het Land van de Halve Maan. Op een dag hangt zijn vader twee foto's op van Toer en Ditta, de heersers van het land. Toer en Ditta 'regeerden het Land van de Halve Maan met ijzeren hand.' De hele dag zitten ze te eten en laten ze de mooiste en duurste spullen komen. Alle blauwe vogels laten ze vangen en stoppen ze in een grote kooi. De heersers worden steeds groter en de bevolking wordt steeds kleiner tot ze bijna onzichtbaar wordt. Op een nacht vliegt een ontsnapte blauwe vogel naar Azizi toe en wekt hem. De vogel zegt dat het tijd is. Azizi en de kleine blauwe vogel verzamelen alle jasmijn en maken er een lange slinger van met een naald eraan. Ze vliegen met de slinger het hele land door en eindigen bij Toer en Ditta. Azizi en de blauwe vogel boren zich met de naald en slinger door de heersers heen. Hierdoor

kunnen alle blauwe vogels weer bevrijd worden. De bevolking wordt na de bevrijding weer groter en iedereen kan weer opgelucht ademhalen.

4.1.1 Geografische locatie en 5F's

De geografisch locatie krijgt veel nadruk in *Azizi en de kleine blauwe vogel.* Het verhaal speelt zich af in het 'Land van de Halve Maan', wat een metafoor is voor Tunesië. In Tunesië vond in 2011 de Jasmijnrevolutie plaats, waarin het volk in opstand kwam tegen de dictator Ben Ali. Jasmijn is de nationale bloem van Tunesië en komt in het prentenboek veel voor. Ze wordt gebruikt om de dictators van het Land van de Halve Maan te vernietigen. De blauwe vogels zijn een metafoor voor de twittervogeltjes, omdat de revolutie zich voor een groot gedeelte ook afspeelde op sociale media, vertelt de auteur Laïla Koubaa in een interview (*Focus-wtv* 23 mei 2013).

De landschappen die getekend zijn in het prentenboek, geven het landschap weer van Tunesië. Voor de heuvels en de grond wordt veel gebruikgemaakt van de kleur geel; het verhaal speelt zich af in de warme woestijn. Er is een sinaasappelboom en er staan enkele groene bomen en planten. De huisjes in het dorp van Azizi zijn wit met blauwe kozijnen. Daarnaast zijn er grote afbeeldingen van jasmijn. De lucht is altijd blauw en de zon schijnt. Door het warme kleurgebruik en de drukke tekeningen wordt een warm en weelderig land voorgesteld. Het zijn vrolijke kleuren en dit betekent dat Tunesië positieve schema's oproept. Daarnaast wordt er geografische veelzijdigheid getoond: er is veel woestijn te zien, maar ook de zee en het strand worden geïllustreerd. In de tekst krijgt de geografie ook een belangrijke plek. Zo wordt in het citaat hieronder in een paar zinnen een beeld geschetst van de vele landschappen die voorkomen in Tunesië. Het boek heeft dus duidelijk ook het doel om informatie te geven over het land. Door het gebruik van woorden als 'oases', 'rode diamanten flonkerden' en 'gouden stranden' wordt ook in de tekst positieve schema's opgeroepen. Tunesië wordt namelijk voorgesteld als een aantrekkelijk land, dat rijk is aan mooie natuur.

Azizi en de kleine blauwe vogel vlogen over de grindwoestijn en het grote zoutmeer, over de duinen van de zandwoestijn, over waterbekkens en oases. Over een lappendeken van olijfbomen, palmen, citroenbomen, linzen en groene gerst waartussen klaprozen als rode diamanten flonkerden. Over gouden stranden, minaretten en pleinen. Over de scholen en de soeks van de medina naar de zandstenen kliffen en het paleis van Toer en Ditta. (19)

Food, folklore en *fashion* van de 5F's komen veelvuldig aan bod in het prentenboek. Dit betekent dat een toeristische benadering van cultuur is gekozen, waardoor het risico groot is dat de cultuur simplistisch wordt neergezet en de authenticiteit van de cultuur wordt verkleind. Er worden in het verhaal bijvoorbeeld allerlei Tunesische etenswaren genoemd, zoals couscous, watermeloenen en dadels.[4] Ook worden allerlei spullen genoemd die de cultuur van Azizi representeren, zoals spreien, kleden en kruiken.[5] Daarnaast is de kleding van de personages traditioneel Arabisch. Azizi heeft een fez op en een pofbroek aan met een zwart hesje erboven. Toer en Ditta dragen tulbanden en de personages dragen lange gewaden. De paleiswachters hebben donkere pakken aan met een rode tulband en zwarte veer. Ze hebben een staf met daarop een halve maan.

Door de cultuur veelal te representeren door middel van de 5F's en de geografische locatie, wordt het land op exotische wijze gepresenteerd. Daarnaast wordt de nadruk in het verhaal gelegd op de culturele verschillen. Er worden bijvoorbeeld Tunesische etenswaren genoemd die niet met Nederland of België geassocieerd worden. Dit leidt eveneens tot een exotische benadering van de cultuur.

---

[4] 'Breng mij de beste couscous met de knapperigste groenten en het lekkerste vlees en overgiet alles met de zuiverste honing', bevel Toer streng. 'En vergeet de watermeloenen niet, en de dadels, en de amandelen en de koekes…' (11) / Ook Azizi voelde zich zo klein worden als een pijnboompitje in een glas muntthee. (13)

[5] Toer en Ditta wilden steeds meer en meer: én handgeweven tapijten en spreien, én zilverwerk waarin sterren en vissen stonden gegraveerd, én sieraden met gele amber en granaatkristallen, én meterslange lappen zijde, én beschilderde schalen en kruiken, én wierook, én likeur van de beste dadels […] (12).

4.1.2 Sociaal systeem

Het Land van de Halve Maan staat symbool voor Tunesië en alle inwoners hebben dan ook een Noord-Afrikaans uiterlijk: een lichtbruine huidskleur en donker haar. Er lijkt geen culturele diversiteit te bestaan binnen Tunesië. Daarnaast hebben bijna alle mannen gezichtsbeharing. Hierdoor wordt het beeld geschetst dat alle mannen in Tunesië een baard dragen. Hiermee wordt naar mijn idee een eenzijdige en stereotiepe representatie gegeven van de Tunesische mannen, omdat baarden vaak worden geassocieerd met het Midden-Oosten en de islam. Deze associatie wordt in stand gehouden.

De protagonist in het verhaal is Azizi. In het grootste gedeelte van het verhaal is hij de focalisator en wordt er een personaal vertelperspectief gehanteerd. Dit wordt duidelijk in het volgende fragment:

Azizi voelde de warme zuidenwind op zijn rug. Hij had honger en dorst en was moe, maar klemde zich stevig vast aan de veren van de kleine blauwe vogel, die een langgerekte sluier van jasmijn achter zich liet. (20)

Door het personale perspectief wordt de cultuur dus wel beleefd vanuit het personage dat zich verbonden voelt met de cultuur. De emoties van Azizi worden, op bovenstaand fragment na, niet beschreven. Wat hij precies voelt en denkt is onduidelijk. Daardoor wordt een afstand gecreëerd tussen het personage en de lezer. Dit leidt ertoe dat het personage oppervlakkig blijft.

Het gezin waarin Azizi opgroeit lijkt een heel liefdevol en gemoedelijk gezin te zijn. Azizi is nieuwsgierig en vraagt zijn vader Baba van wie en waarom hij foto's ophangt. Zijn vader antwoordt geduldig en noemt Azizi 'zoonlief' en 'mijn levertje'. Toch mag Azizi mag niet teveel vragen, omdat Baba bang is dat ze afgeluisterd worden.[6] Hier wordt duidelijk dat Toer en Ditta de macht hebben in het land en dat de burgers onderdrukt worden en niet vrijuit kunnen spreken. Dit wordt benadrukt in de illustraties, doordat er twee enorme foto's van de dictators worden opgehangen. De foto's zijn groter dan Azizi en zijn ouders.

Met zijn moeder Oemi plukt Azizi elke avond jasmijn. Op de prent kijkt Oemi blij naar haar zoon als ze aan tafel jasmijn zitten te rijgen. Het schema dat het 'gezin' oproept schetst het beeld dat de gezinnen in het Land van de Halve Maan liefdevol met elkaar omgaan en tijd met elkaar doorbrengen, ondanks dat er heersers zijn die hun leven negatief beïnvloeden.

Doordat Toer en Ditta verslagen zijn en er dus een verandering plaatsvindt in het politieke systeem, viert de bevolking feest. De burgers worden niet langer onderdrukt. Ze dansen met de handen in de lucht waardoor het lijkt alsof ze juichen. Er hangen lichtgevende lampionnetjes in felle kleuren, de blauwe vogels vliegen rond en door de lucht zweeft jasmijn. De vrijheid wordt nog eens benadrukt in de prenten doordat Azizi zo vrij als een vogel door de lucht buitelt.

[6] 'Ik ook niet, mijn levertje, maar stil nu, straks horen ze ons', fluisterde Baba terwijl hij om zich heen keek. 'In het land van de Halve Maan hebben de muren oren.' (3)

4.1.3 Economisch systeem

Het Land van de Halve Maan heeft veel mooie en dure spullen. Deze worden allemaal naar Tour en Ditta gebracht. Zij zijn heel rijk en bezitten bijna alles uit het land. Azizi's economische situatie is niet goed te duiden. Het lijkt op de afbeeldingen alsof hij in een redelijk groot huis woont en het gezin het goed heeft. Toch zal de rest van de bevolking economisch gezien onder het dictatorschap lijden. Azizi ziet de mensen namelijk kleiner worden door de onderdrukking.

> *Azizi zag vanuit de sinaasappelboom hoe de mensen krompen en krompen tot ze bijna onzichtbaar werden.* […] *Ook Azizi voelde zich zo klein worden als een pijnboompitje in een glas muntthee.* (13)

In bovenstaand fragment wordt gebruikgemaakt van de voorspelbare culturele markeerders 'sinaasappelboom' en 'pijnboompitje in een glas muntthee' om de Tunesische cultuur te presenteren. Op de illustraties worden de mensen klein afgebeeld; kleiner dan de spullen die ze moeten dragen. Daarnaast bestaan ze enkel uit een zwarte lijn en zijn ze doorzichtig. Op de achtergrond worden Toer en Ditta heel groot afgebeeld. Hiermee wordt duidelijk gemaakt dat de bevolking onder het regime van de dictators lijdt.

4.1.4 Politiek systeem

Het prentenboek vertelt een modern verhaal, namelijk dat van de Jasmijnrevolutie van 2011. Toch wordt het verhaal geplaatst in een sprookjesachtige setting. De vorm van het sprookje wordt door hedendaagse schrijvers vaak gebruikt om een volwassen en actueel thema, zoals de Jasmijnrevolutie, op een kindvriendelijke manier te representeren (Buttsworth & Abbenhuis 2). In een sprookje wordt namelijk de complexe werkelijkheid toegankelijk gemaakt en komt er een wereld naar voren waarin kinderen sociale situaties kunnen ontdekken (3). In *Azizi en de kleine blauwe vogel* zijn de blauwe vogels hiervan een goed voorbeeld. Zij vertegenwoordigen de bevolking die via sociale media kritiek uit op het politieke systeem. Maar in plaats van het gebruik van de werkelijkheid, wordt in het prentenboek de metafoor van

blauwe vogels ingezet. Hierdoor wordt een complexe situatie begrijpelijk en toegankelijk gemaakt voor kinderen.

Azizi leeft in een land waar dictators de baas zijn. Zij onderdrukken de gewone mensen: de bevolking moet hen constant eten en spullen brengen en de dictators sluiten de blauwe vogels op, wat een metafoor is voor het gebrek aan vrijheid van meningsuiting. Toer en Ditta worden op elke illustratie groter afgebeeld dan de andere mensen en ze blijven maar opzwellen. Hierdoor wordt duidelijk dat ze de macht hebben en hebzuchtig zijn. Daarnaast kijken ze op de illustraties heel gemeen, met hun mondhoeken en wenkbrauwen naar beneden. Het schema 'dictators' roept het beeld op dat dictators hebzuchtig, dik en onaardig zijn. Ze hebben alleen oog voor zichzelf en niet voor hun volk. Azizi laat echter zien dat het regime te doorbreken valt. Hij doet dit door op de kleine blauwe vogel te zitten en samen met een naald en slinger van jasmijn zich een gat te boren door de heersers.

Alles wat de hebberige heersers hadden gestolen werd als een groot vuurwerk de hemel in geslingerd. Het sleuteltje van de grote witte kooi glinsterde tussen tapijten, kruiken en schalen. De kleine blauwe vogel ontweek een grote kruik en Azizi plukte het sleuteltje uit de lucht. Samen vlogen ze naar de kooi om er al hun vrienden te bevrijden. (21)

Dat Azizi door de onderdrukking zo klein is geworden en op een kleine vogel kan zitten, betekent niet dat niet gestreden kan worden tegen het dominante systeem. Azizi toont dat door samenwerking en moed een regime omver geworpen kan worden. Hij is samen met het blauwe vogeltje verantwoordelijk voor het bevrijden van zijn land. De machtsverhoudingen zijn verschoven: van de dictators naar de bevolking.

4.1.5 Conclusie

In *Azizi en de kleine blauwe vogel* wordt bewust een specifieke cultuur gethematiseerd. Hierom plaats ik het boek in de categorie 'cultureel specifieke boeken'. Er is geen sprake van diversiteit in het prentenboek, maar er wordt wel een

andere cultuur dan de Nederlandse gepresenteerd. Dat is ook de reden dat het boek de Jenny Smelik-IBBY prijs heeft gewonnen.

Doordat het verhaal in een sprookjesachtige setting geplaatst wordt en doordat de 5F's, zoals de kleding en het Tunesische eten, een grote rol krijgen binnen het verhaal, wordt de cultuur exotisch en daardoor iets simplistischer neergezet. Het is maar de vraag of het verhaal een authentieke weergave biedt van de Tunesische cultuur. Het is ook de vraag of het verhaal in dit geval authentiek moet zijn. Omdat het thema van het verhaal, de Jasmijnrevolutie, zo complex is voor kinderen, is juist het gebruik van metaforiek een sterke oplossing om het verhaal 'kindvriendelijk' te maken.

4.2 Tijs en de eenhoorn

Tijs en de eenhoorn gaat over het jongetje Tijs. Samen met zijn vader, moeder en oudere broertjes is hij verhuisd van een huis bij zee naar een huis bij het bos. Tijs heeft veel moeite met deze verandering en voelt zich niet begrepen door zijn ouders. De enige bij wie hij zijn hart kan uitstorten is knuffel Beer. Verder uit hij zijn verdriet door veel tekeningen te maken van het oude huis. Daar tekent hij ook vaak een eenhoorn bij. Op een dag besluit Tijs dat het genoeg is geweest. Hij loopt weg van het nieuwe huis om op zoek te gaan naar het oude huis aan zee. Hij belandt in de stad, waar hij op de kerktoren de eenhoorn ontmoet. De eenhoorn uit zijn tekeningen wordt zijn steun en toeverlaat tijdens zijn zoektocht naar het oude huis. De twee slenteren door de drukke stad, waar niemand op Tijs en zijn *imaginary friend* let. Tijs wordt, als de schemer invalt, moe en hongerig. Hij krijgt het ook koud. Tijs en de eenhoorn besluiten in een parkje neer te strijken, waar Tijs het besef krijgt dat het nieuwe huis ook een voordeel heeft: een slaapkamer met plaats genoeg voor een eenhoorn. Hij begint te huilen en wil naar zijn mama. Hij wordt gered door een politieagent, die hem weer naar zijn veilige huis brengt. Iedereen is blij dat Tijs er weer is en samen met de eenhoorn en Beer ligt Tijs tevreden in bed.

4.2.1 Geografische locatie en 5F's

De cultuur die in Tijs en de eenhoorn wordt gerepresenteerd is de Nederlandse. Er worden in de prenten veel kleuren gebruikt, die niet altijd overeenkomen met de kleuren in de werkelijkheid (blauwe bomen, felgekleurde huizen). Dit heeft ermee te maken dat Tijs veelal in een fantasiewereld leeft. Hij heeft namelijk een ingebeelde vriend, de eenhoorn, met wie hij het verhaal beleeft. Die eenhoorn heeft hij getekend en is 'tot leven' gekomen. Tijs' tekeningen komen ook terug in het boek. Het is niet altijd duidelijk wie de illustrator is van sommige prenten: Tijs of Harrie Geelen? De onnatuurlijke kleuren en het gebruik van 'twee verschillende illustratoren' markeren de vage grens tussen fantasie en werkelijkheid. Maakt Tijs wel alles echt mee of beeldt hij zich veel in en spelen zijn tekeningen een grotere rol in het verhaal? Ondanks de onrealistische kleuren, is er een aantal indicatoren dat duidelijk naar de Nederlandse cultuur verwijst.

Een eerste indicator is het landschap; dit is plat en bestaat uit weilanden met zwart-witte koeien, appelbomen en af en toe een kleine heuvel. Tijs woont in een dorp waar alle ruimte is voor de kinderen om buiten te spelen. Hij ligt op de stoep naast een weg te krijten en zijn broers fietsen rond of trekken het bos in. Verder ligt de zee achter de dijk en zijn er in de stad hoge huizen en een kerk en rijden er trams en auto's. Naast deze kenmerken, die aansluiten bij de Nederlandse geografie, zijn er ook markeerders te vinden die aansluiten op de 5F's. Zo speelt een Delfts blauw tegeltje met de eenhoorn erop een belangrijke rol. Tijs werd door deze tegel van zijn moeder geïnspireerd om een eenhoorn te bedenken. Daarnaast wordt er geschreven over het schilderij met de molen en hangt er een schilderij van Nijntje op de slaapkamer van Tijs. Verder is in een illustratie de kamer van Tijs is getekend (zie p. 34). Deze kamer doet door de kleuren, de vormen en het vervreemdende perspectief denken aan Van Goghs 'De slaapkamer'. Delfts blauw, molens, Nijntje en Van Gogh zijn vier belangrijke culturele markeerders in de categorie folklore waar Nederland bekend om staat. De namen van de personages in dit boek zijn ook heel Nederlands: Tijs, Jan, Lies, Hein en Hannes. Van culturele diversiteit is dus tot zover geen sprake.

4.2.2 Sociaal systeem

Het dorpsleven, dicht bij de natuur, wordt door de tekst en de felle prenten verheerlijkt.

''Wat een joekel van een tuin hier,' juichte Hannes. 'En meteen daarachter begint het bos,' juichte Hein. […] Hein en Hannes trokken het bos in of fietsen rond. Maar Tijs maakte tekeningen van hun oude huis. En van hun oude tuin met de scheve appelbomen. En van de zee met de bootjes erop en meeuwen erboven.' (4; 5)

Het dorp bezit grote huizen met grote tuinen; er is dus veel ruimte om te spelen. Zo is op een van de platen te zien dat Tijs op de stoep aan het krijten is, naast de weg, waarachter een weiland te zien is. In een dorp is het blijkbaar niet gevaarlijk om als kind naast de weg te spelen. De felle kleuren die gebruikt worden in de prenten van het dorp zijn betekenisvol; ze roepen associaties op (zie prent op p. 34). Felle kleuren worden doorgaans positief geïnterpreteerd. Het stadsleven daarentegen roept negatieve associaties op, ook door de kleur. De illustratie van de stad is helemaal grauw en er staat te lezen dat 'het leek of uit alles om [Tijs] heen lawaai kwam. Muziek, geschreeuw, gerammel, geronk, getoeter. Mensen drongen langs hem druk pratend in telefoons. En niemand van al die mensen lette op Tijs.' (7)

Toen de auto eindelijk stopte kon Tijs eruit glippen.
Maar hij merkte dat hij niet was waar hij zijn moest.
Hij stond in een straat tussen heel hoge huizen.
En het leek of uit alles om hem heen lawaai kwam.
Muziek, geschreeuw, gerammel, geronk, getoeter.
Mensen drongen langs hem druk pratend in telefoons.
En niemand van al die mensen lette op Tijs.

Daarnaast wordt Tijs buiten het kader geplaatst. Dit benadrukt de afstand die Tijs voelt ten opzichte van de stad. Hij is een buitenstaander die niet deelneemt aan de situatie op de prent. Dit laat zien dat Tijs zich niet op zijn gemak voelt in de stad.

Het stads- en dorpsleven worden dus voorgesteld als twee aparte culturen, waarbij het dorp positiever wordt benaderd dan de stad. Hetzelfde geldt voor het bos en de zee. Blijkbaar is het voor Tijs heel anders om bij de zee te wonen dan bij een bos. In die zin is er sprake van een bepaalde culturele diversiteit. Er worden namelijk tegenstellingen gecreëerd tussen verschillende levensstijlen, het leven in het dorp en het leven in de stad, waarbij de ene levensstijl boven de ander wordt gewaardeerd.

In *Tijs en de eenhoorn* zijn de personages wit. Tijs, het hoofdpersonage, is een wit jongetje met blond-rood haar. Hij is de focalisator in het verhaal en er wordt een personaal vertelperspectief gehanteerd. In tegenstelling tot *Azizi en de kleine blauwe vogel* wordt er in *Tijs en de* eenhoorn meer een inkijkje gegeven in de gevoelens en

gedachten van Tijs. Dit maakt het eenvoudiger voor de lezer om zich in te leven in het personage.

De vader en broertjes van Tijs worden niet afgebeeld in het verhaal. Van zijn moeder zijn alleen haar handen te zien en van de politieagent alleen zijn hoofd. Verder worden geen mensen afgebeeld; op het grootste deel van de prenten zijn alleen Tijs en de eenhoorn te zien. Dit benadrukt de eenzaamheid van Tijs. Het ligt dus in het thema besloten dat er weinig ruimte is voor de afbeelding van culturele diversiteit.

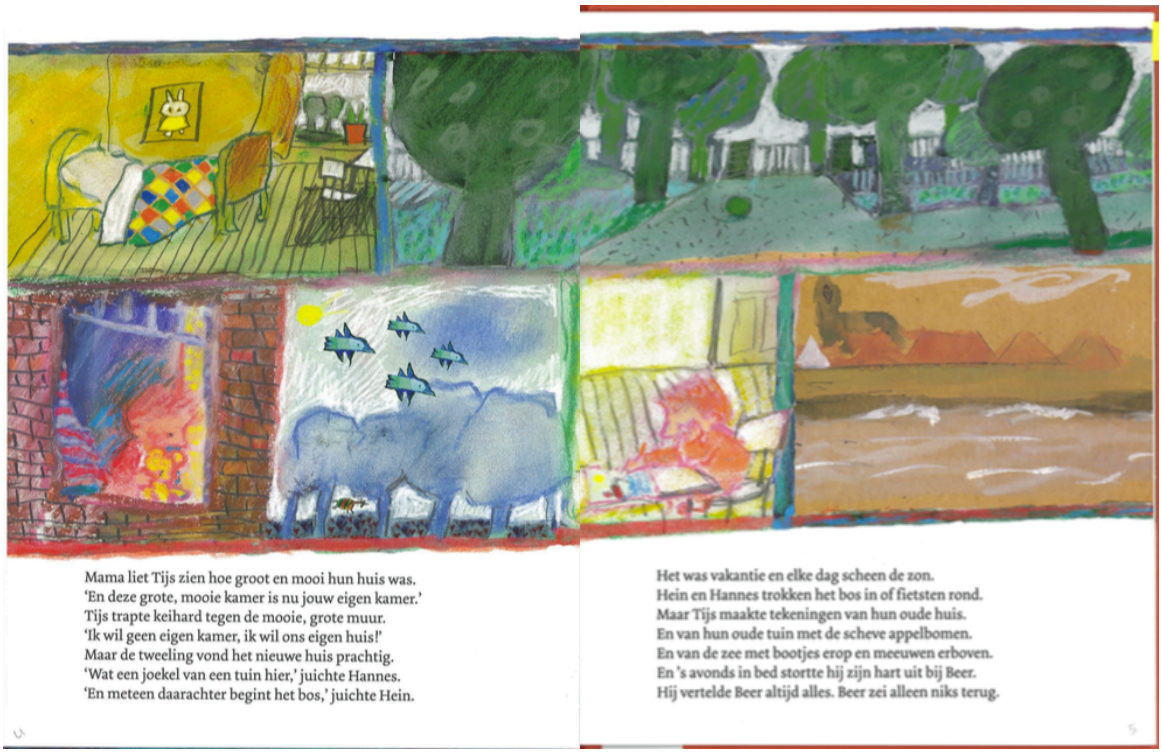

Een andere component van het sociale systeem is religie. In *Tijs en de eenhoorn* speelt de kerk een belangrijke rol. Dit is de plek waar Tijs de eenhoorn ontmoet. De kerk met zijn 'kleuren van bloemen' brengt Tijs hulp in tijden dat hij het moeilijk heeft. In Nederland zijn de kerken niet weg te denken. Zij bevinden zich vaak in de kern van een dorp of stad. In de stad waar Tijs is, zijn geen mensen in de kerk te vinden: 'Mensen zag hij nergens, de grote kerk was leeg' (9). In de Nederlandse cultuur is het naar de kerk gaan ook niet meer zo vanzelfsprekend. In de media wordt gesproken van een leegloop in de kerk en dit komt in het prentenboek impliciet naar voren. In *Tijs en de eenhoorn* wordt specifiek voor een religie gekozen

die dominant is in Nederland, namelijk het christendom. De kerk wordt neergezet als de redder, omdat de eenhoorn daar verschijnt. Door de kerk te kiezen als een betekenisvolle plek, wordt een eenzijdig beeld gegeven van de cultuur. In Nederland zijn namelijk ook gebedshuizen te vinden van andere religies. Toch wordt de norm van de christelijke traditie in dit verhaal bevestigd.

4.2.3 Economisch systeem

Het economische systeem krijgt weinig nadruk in het prentenboek. Wel komt er naar voren dat wanneer een huis te klein is, het gebruikelijk is om te verhuizen naar een groter huis met een grotere kamer en een grotere tuin. Het gezin in dit verhaal kent geen armoede; de kinderen kunnen fietsen en tekenen en cadeaus vragen voor hun verjaardag. Daarnaast krijgen ze te eten en hebben ze allemaal hun eigen slaapkamer. Tijs lijkt ook geen kou of honger te kennen.

De eenhoorn was heel tevreden maar Tijs niet. Zijn maag knorde en hij kreeg het koud zonder jas. Hij nam Beer uit de rugzak en hield hem tegen zich aan. 'Ik wil naar mijn mama,' zei hij tegen Beer. (23)

De Nederlandse cultuur wordt neergezet als een welvarende cultuur waarin een gezin zich een nieuw huis kan veroorloven. Dit zegt iets over de klassenmaatschappij. Tijs lijkt uit een middenklassengezin te komen. Dit is geen realistische weergave van alle Nederlandse gezinnen. Sommige mensen hebben het financieel een stuk zwaarder en voor hen zijn bovenstaande luxes, zoals een eigen kamer en een grote tuin, niet vanzelfsprekend. Er wordt hier een eenzijdig beeld geschetst van de Nederlandse samenleving.

4.2.4 Politiek systeem

Het enige politieke dat naar voren komt in het prentenboek is de politieagent. De agent is man, wit, groot en spreekt op autoritaire toon.

‘En wat waren wij hier aan het doen?’ vroeg iemand. Daar voor Tijs stond een grote agent met een pet op. ‘Is jouw naam misschien Tijs?’ vroeg de agent. ‘Dan kom jij maar eens mee, jongeman.’ (26)

Ook weet de agent wat hij doet: ‘De agent liep regelrecht naar de politieauto.’ (27) De politiegent heeft duidelijk een verkregen macht, omdat hij niet twijfelt of hij Tijs mee moet nemen of niet. Daarnaast is de agent groot, waardoor hij een natuurlijk overwicht krijgt. Tijs brengt niks tegen de agent in en wordt meegenomen. In de beelden komt dit minder naar voren. Alleen het hoofd van de agent is te zien wanneer hij in de politieauto zit.

4.2.5 Conclusie

Dat in *Tijs en de eenhoorn* niet expliciet wordt vermeld welke cultuur er gerepresenteerd wordt, neemt niet weg dat er duidelijke indicatoren aanwezig zijn dat het verhaal draait om de Nederlandse cultuur. Net als bij *Azizi en de kleine blauwe* vogel komt dit vooral naar voren in de geografische locatie en de 5F’s. Er is minder aandacht voor de sociale, economische en politieke systemen in dit prentenboek.

Van culturele diversiteit is geen sprake. Het gezin van Tijs is een witte dorpsfamilie. De politieagent is ook wit. Er worden verder geen andere mensen afgebeeld. Wel komen Jan en Lies, de buurtkinderen, ter sprake. Aan hun namen te zien zijn dat hoogstwaarschijnlijk ook witte Nederlanders. Daarom plaats ik dit prentenboek in de categorie ‘cultureel neutrale boeken’. De culturele elementen in het verhaal zijn gericht op de Nederlandse cultuur, maar zijn niet noodzakelijk betekenisvol voor het verhaal. Dit is anders bij *Azizi en de kleine blauwe* vogel, omdat daar de Tunesische cultuur wel betekenisvol is en wordt gethematiseerd. De thematiek van *Tijs en de eenhoorn* is universeel, omdat het aannemelijk is dat kinderen in andere culturen gelijkaardige situaties en gevoelens beleven. Het verhaal gaat namelijk over hoe eenzaam een kind zich kan voelen wanneer hij/zij verhuist naar een andere omgeving. Tijs zoekt daarom toevlucht in zijn fantasie om met de verandering en zijn eenzaamheid om te kunnen gaan.

4.3 Kom uit die kraan!!

Kom uit die kraan!! gaat over Bart. Hij kijkt elke dag bij de bouwplaats en vindt de machines daar erg interessant. Wanneer de bouwvakkers 's middags lunchen, houdt Bart het bouwterrein in de gaten. Niemand mag de bouwplaats betreden en als dat wel gebeurt, moet Bart de politie bellen. Op een dag komen er grote jongens en zij dagen Bart uit de bouw op te gaan. Bart zegt eerst dat het niet mag en dat hij dat niet zal doen. Maar uiteindelijk doet hij het toch, op één voorwaarde: de grote jongens moeten de politie bellen. Dat doen ze en ondertussen bestuurt Bart allerlei machines, waardoor er een grote ravage ontstaat in het dorp: er wordt een auto plat gewalst, er wordt beton gestort en Bart hijst een politieauto omhoog. Als Bart de auto weer neer heeft gezet, komt zijn achterliggende idee aan het licht. Hij zag namelijk dat een bank overvallen werd – de oplettende lezers zullen dit ook gezien hebben. Hij walste de vluchtauto plat, stortte beton zodat de boeven vast kwamen te zitten en takelde de politieauto over de brug, omdat die open stond. Bart heeft dus de bankovervallers gevangen. Hij wordt hiervoor beloond met een bouwvakkershelm. Nu mag hij altijd het bouwterrein op.

4.3.1 Geografische locatie en 5F's

In *Kom uit die kraan!!* wordt de Nederlandse cultuur gerepresenteerd. De duidelijkste aanwijzing is de afbeelding van de Nederlandse vlag op een van de gebouwen. Daarnaast zijn er huizen met een trapgevel, bakstenen gebouwen, een houten ophaalbrug en is de politieauto wit met roodblauwe strepen en lijken de politie-uniformen ook op de Nederlandse uniformen. Verder zijn de nummerborden op de voertuigen hetzelfde als de Nederlandse nummerborden.

In tegenstelling tot in *Azizi en de kleine blauwe vogel* en *Tijs en de eenhoorn* ligt in dit verhaal weinig nadruk op de geografische setting of de 5F's. In de tekst wordt hieraan geen aandacht besteed. In het beeld is te zien dat de achtergrond veelal wit is, waardoor er geen beeld wordt gegeven van het landschap. Wel is er een klein kanaaltje met twee dorpjes te zien. Deze dorpjes bestaan uit vrijstaande stenen huizen met een paar bomen en vogels. Daarnaast wordt er een bouwplaats

afgebeeld. Deze bestaat uit een paar onaffe gebouwen, bouwmateriaal en gereedschap. De afbeeldingen van de setting zouden heel goed binnen de Nederlandse geografie kunnen passen.

4.3.2 Sociaal systeem

Bart is een wit jongetje en fungeert als hoofdpersonage. Hij wordt namelijk op elke bladzijde afgebeeld, ook in de paratekst. Daarnaast wordt hij opgevoerd als focalisator met een wisselend auctoriaal en personaal vertelperspectief.

Elke dag stond hij achter het hek en keek naar de grote machines. Naar de wals, de cementwagen en de hijskraan. En hij dacht: zou ik die machines kunnen besturen?

(1)

Het personage blijft een beetje oppervlakkig, want net als bij *Azizi en de kleine blauwe vogel* wordt er niet echt stilgestaan bij de gevoelens van Bart. Aan de andere kant is het noodzakelijk voor het verhaal dat de gedachten van Bart niet benadrukt worden. In eerste instantie lijkt Bart namelijk een beetje een dom jongetje, omdat hij het bouwterrein opgaat en met gevaarlijke machines in de weer gaat. Later blijkt echter dat hij juist degene is met de wijsheid: hij heeft op een slimme manier de boeven weten te vangen. Ook lijkt het alsof de grote jongens in eerste instantie de macht hebben, doordat ze Bart het bouwterrein op proberen te jagen. Maar achteraf was het Bart die de controle had over de situatie en waren het niet de grote jongens.

De bouwvakkers zijn allemaal wit. De bouw ligt naast een klein dorpje waar enkele bewoners op straat te vinden zijn. Op de eerste afbeelding van het dorp zijn vijf inwoners te zien. Een van hen heeft een donkere huidskleur. De dorpelingen krijgen geen tekst; zij spelen alleen in de tekeningen een rol als omstanders. Van de twee jongens die Bart komen uitdagen is de grootste jongen wit en heeft de kleinere een iets donkerdere huidskleur. Het is de grootste jongen die eigen tekst krijgt en die de politie belt. Tot slot komen ook nog twee witte, mannelijke politieagenten, twee witte, mannelijke bankovervallers en een witte, mannelijke bankdirecteur voor in het verhaal.

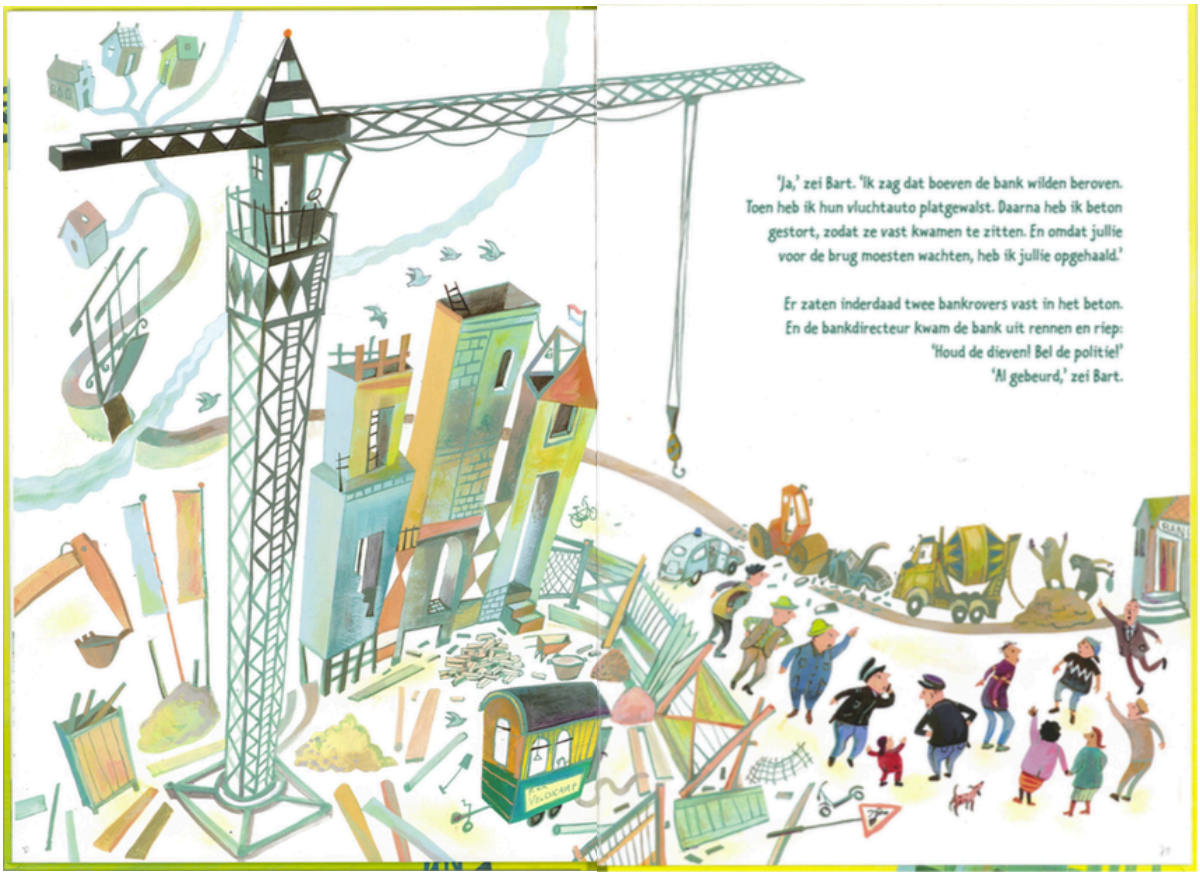

De afbeeldingen laten zien dat in deze cultuur meerdere etniciteiten kunnen voorkomen. De andere etniciteiten krijgen echter geen actieve rol. De kleinere, donkere jongen krijgt namelijk geen eigen tekst en onderneemt geen actie. Hetzelfde geldt voor de donkere dorpsbewoonster. Op de laatste afbeelding staat ze als enige met de rug naar de lezer toe en houdt ze de hand vast van de enige andere vrouw in het boek, die wit is. Doordat van de zestien personages twee personages een andere huidskleur hebben gekregen en geen actieve rol in het verhaal spelen, kan men zich afvragen of er sprake is van “excuus-buitenlanders”. Daarmee bedoel ik dat het lijkt alsof witte personages de norm zijn, maar om een politiek-correct beeld te geven van de maatschappij zijn er ook nog twee donkere personages toegevoegd. Het zijn ten slotte de witte personages die de hoofdrol krijgen of politieagent of bankdirecteur zijn – en dus macht en wijsheid hebben.

De bouw roept een apart schema op binnen het sociale systeem. De bouwplaats ligt namelijk verwijderd van het dorp en er gelden andere regels dan in de rest van de

ruimte. Zo moet je altijd een helm op, zijn er alleen witte mannen en eten de bouwvakkers in een keet waar een kalender met schaars-geklede dames hangt. Het bouwterrein is niet voor iedereen toegankelijk, want het is een gevaarlijke plek. Je mag er niet zomaar komen.[7] Het beeld dat in dit prentenboek wordt gegeven van de bouwplaats is een eenzijdig beeld. In de werkelijkheid zijn er ook dames en donkere mensen op de bouw te vinden. Daarnaast is het een stereotiep beeld dat bouwvakkers dat posters ophangen van vrouwen in bikini.

4.3.3 Economisch systeem

Als er gebouwd wordt, dan gaat het vaak goed met de economie van het land. Verder wordt cultuur in *Kom uit die kraan!!* niet gerepresenteerd aan de hand van het economische systeem.

4.2.4 Politiek systeem

In *Kom uit die kraan!!* komt naar voren dat het gebruikelijk is in deze cultuur dat wanneer iets gebeurt wat niet mag, de politie gebeld moet worden.[8] Op elke afbeelding kijken de twee agenten boos en buigen ze zich over Bart heen, wat extra intimiderend overkomt. Tevens worden ze op de voorgrond geplaatst, zodat ze groter lijken. Toch luisteren ze wel eerst naar Barts verhaal.

> *De agenten stapten uit en vroegen: 'Wat is hier aan de hand?' […] 'Is dat waar?' vroegen de agenten.* (20)

Zodra de agenten de boeven vast zien zitten in het beton, arresteren ze de overvallers en wordt Bart beloond door de bankdirecteur. Het schema dat wordt opgeroepen is het beeld dat agenten streng zijn, maar wel rechtvaardig. Er is geen sprake van culturele diversiteit bij de politie. Het zijn witte mannen die autoriteit hebben.

---

[7] Elke middag gingen de bouwvakkers eten in de keet. Dan zeiden ze: 'Bart, niemand mag de bouwplaats op. Let je op?' 'Goed,' zei Bart. (4)

[8] 'En als iemand toch de bouw op gaat, bel dan de politie!' 'Goed,' zei Bart. (4) / En de bankdirecteur kwam de bank uit rennen en riep: 'Houd de dieven! Bel de politie!' (22)

4.3.5 Conclusie

Er is in *Kom uit die kraan!!* sprake van culturele diversiteit: een paar personages lijken een andere etnische achtergrond te hebben dan de dominante groep van witte personages. De personages met een andere etnische achtergrond hebben geen eigen tekst en hun etniciteit wordt niet gethematiseerd. Ik beschouw dit prentenboek dan ook als een 'cultuur neutraal boek', omdat de culturele verscheidenheid nauwelijks aandacht krijgt. Hierdoor krijgt het boek de ideologische implicatie dat het normaal is dat witte mensen de hoofdrol krijgen en eigen tekst en dat mensen met een andere etniciteit een *flat character* zijn met meer een passieve rol. Verder is de cultuur vooral af te lezen uit het sociale systeem. De andere systemen komen minder aan bod. De 5F's komen, in tegenstelling tot in *Azizi en de kleine blauwe vogel* en *Tijs en de eenhoorn*, helemaal niet aan de orde in het prentenboek.

In het volgende hoofdstuk vat ik kort samen wat de belangrijkste conclusies zijn van dit onderzoek en welke ideologische implicaties de analyse oproept voor bekroningen. In het laatste hoofdstuk geef ik suggesties voor vervolgonderzoek.

5. Conclusie

In dit onderzoek ben ik op zoek gegaan naar de representatie van culturele diversiteit in de drie bekroonde Nederlandstalige prentenboeken *Azizi en de kleine blauwe vogel*, *Kom uit die kraan!!* en *Tijs en de eenhoorn*. Dit heb ik gedaan aan de hand van een multimodale discoursanalyse en de schematheorie. Bij de onderzoeksvraag stelde ik de volgende deelvragen: Welke cultuur/culturen wordt/worden gerepresenteerd en hoe gebeurt dat? Is er sprake van culturele diversiteit? Welke ideologische implicaties heeft de aanwezigheid van of het gebrek aan culturele diversiteit in deze bekroonde prentenboeken?

De eerste twee deelvragen heb ik uitgebreid kunnen beantwoorden in hoofdstuk 4, waarin ik mijn resultaten heb getoond. Hieruit bleek dat in *Azizi en de kleine blauwe vogel* de Tunesische cultuur wordt gerepresenteerd. Die representatie uit zich voornamelijk aan de hand van de geografische locatie en de 5F's, zoals *food, fashion* en *folklore*. Culturele diversiteit speelt geen rol in dit prentenboek. Hetzelfde geldt voor *Tijs en de eenhoorn.* In dit boek wordt de Nederlandse cultuur gerepresenteerd en dit verloopt ook vooral via de geografische locatie en de 5F's – met name *folklore*. Van culturele diversiteit is geen sprake. *Kom uit die kraan!!*, waarin ook de Nederlandse cultuur wordt gerepresenteerd, valt hierbij uit de toon: de geografische locatie en de 5F's krijgen nauwelijks aandacht en er is wel degelijk sprake van culturele diversiteit. Er komen namelijk twee personages naar voren die een andere etnische achtergrond lijken te hebben dan de overige personages. Deze personages krijgen echter geen actieve rol en er is daarom geen sprake van gelijke verhoudingen tussen de verschillende etniciteiten.

In de volgende paragraaf beantwoord ik de laatste deelvraag. Er worden namelijk door het lezen van de prentenboeken schema's opgeroepen die een beeld vormen over de cultuur die wordt uitgedragen in de boeken. Welk beeld krijgt men van de prentenboeken als het gaat om culturele diversiteit? Dit zegt iets over de Nederlandstalige bekroonde jeugdliteratuur.

5.1 Ideologische implicaties

In het cultureel specifieke prentenboek *Azizi en de kleine blauwe vogel* spelen de 5F's en de geografische locatie een grote rol. De Tunesische cultuur wordt daardoor op een exotische manier gerepresenteerd. Daarnaast is het verhaal gegoten in de vorm van een sprookje, waardoor de cultuur simplistischer wordt neergezet dan die in werkelijkheid is. Hierdoor wordt er een eenzijdig beeld gegeven van de Tunesische cultuur: mannen hebben baarden, er wordt traditionele kleding gedragen, de zon schijnt altijd en men eet alleen couscous en dadels. Toch is een sprookje een goede vorm om een serieus en authentiek onderwerp als de Jasmijnrevolutie toegankelijk te maken voor jonge kinderen. Ook een cultuur die wordt gerepresenteerd in een exotisch frame zal bijdragen aan een kennismaking met een nieuwe cultuur of aan herkenning erin. In de visuele en verbale representatie van de Tunesische cultuur mist dus de complexiteit. Hetzelfde geldt voor de uitwerking van de protagonist, wiens karakter aan de oppervlakte blijft. Alleen in het politieke systeem wordt de complexiteit van de Tunesische cultuur geraakt. Het is dus het verhaal over de revolutie dat op kindvriendelijke doch complexe wijze wordt neergezet.

Een aantal kinderen zal zich zeker herkennen in het gezin in het cultureel neutrale prentenboek *Tijs en de eenhoorn.* Niet alle kinderen groeien echter op in een wit 'standaard' gezin met een vader, moeder en aantal broertjes en zusjes. Ook niet alle kinderen groeien op in welvaart of in een dorp. Bovendien wordt de agent die autoriteit heeft, afgebeeld als een witte man. Hierdoor wordt ook het beeld in stand gehouden dat witte mannen meer autoriteit genieten. De 5F's zijn ook pregnant aanwezig. Met een Delfts blauw tegeltje, molens en namen als Jan, Lies, Hein en Hannes wordt de Nederlandse cultuur simpel neergezet. Er wordt dus een eenzijdig beeld gegeven van de Nederlandse maatschappij in dit prentenboek. Het gebrek aan culturele diversiteit leidt er wellicht toe dat niet alle Nederlandse kinderen zich kunnen identificeren met de personages of de setting. Aan de andere kant wordt het hoofdpersonage wel meer uitgediept dan de personages Azizi en Bart in de andere twee prentenboeken. Hierdoor kunnen de lezers zich inleven in Tijs, zonder dat ze dezelfde culturele achtergrond hebben. De reden waarom Tijs zich alleen en

verdrietig voelt heeft namelijk met de verhuizing te maken en heeft geen culturele implicaties. Het thema van het verhaal kan dus wel degelijk voor identificatie zorgen.

De schema's die in het cultureel neutrale prentenboek *Kom uit die kraan!!* naar voren komen, hebben ook specifieke ideologische implicaties. Door de cultuur wat neutraler te benaderen, zullen kinderen met verschillende achtergronden zich wellicht beter kunnen herkennen in het verhaal. Een belangrijk schema dat naar voren komt is dat van de dorpsbewoners. De personages zijn overwegend wit, maar twee figuren zijn donkerder afgebeeld dan de rest. Culturele diversiteit komt dus wel voor in *Kom uit die kraan!!*. Doordat de donkere personages geen eigen tekst hebben en *flat characters* zijn, is de ideologische implicatie dat witte personages de norm zijn en donkere personages alleen fungeren in een bijrol. Hierdoor ontstaan er ongelijke machtsverhoudingen tussen witte en donkere personages en dit zou invloed kunnen hebben op het beeld dat kinderen krijgen van de wereld. Verder valt op in dit boek dat alle beroepen worden uitgeoefend door witte mannen: de bouwvakkers, de bankdirecteur en de politieagenten. In het hele verhaal komen slechts twee vrouwen voor die geen 'belangrijke' rol hebben. Het traditionele beeld van 'werkende mannen' wordt dus als de norm naar voren geschoven, terwijl mensen met een andere culturele achtergrond of vrouwen net zo goed deze functies kunnen bekleden.

5.2 Ideologische implicaties in de bekroningen

Zoals ik al eerder schreef, spelen prijzen een grote rol in het literaire veld en dragen ze, net als andere literaire instituties, een ideologie uit. De Zilveren Griffel is een prestigieuze prijs van belangrijke literaire speler CPNB. De ideologie die de Zilveren Griffel oproept is dat culturele diversiteit geen factor hoeft te zijn in het beoordelen van een prentenboek. In de juryrapporten wordt met geen woord gerept over de maatschappelijke afspiegeling in de prentenboeken. Ondanks dat in *Kom uit die kraan!!* wel personages worden afgebeeld met een andere etnische achtergrond dan de andere personages, heeft deze diversiteit geen rol in het verhaal. De personages hebben geen eigen tekst en zijn beiden *flat characters*. De Jenny Smelik-IBBY prijs, daarentegen, richt zich juist op culturele diversiteit. Toch heeft de jury een

prentenboek gekozen dat zich richt op één cultuur, waarbij de meeste culturele systemen bovendien in een exotisch frame worden geplaatst.

In alle drie de prentenboeken wordt weinig tot geen aandacht geschonken aan culturele diversiteit en de complexiteit van cultuur. Deze conclusie sluit aan op het onderzoek dat Hermans al eerder deed naar Nederlandse jeugdliteratuur. Zij ontdekte dat weinig personages in kinderboeken in het complexe frame worden opgevoerd. De jury's van de bekroningen in dit onderzoek hebben de factor 'afspiegeling van de Nederlandse maatschappij' niet meegenomen in hun beoordeling.

De complexiteit van culturele identiteit zou in de Nederlandse multiculturele prentenboekliteratuur dus een grotere plek kunnen krijgen, zodat een authentiek beeld kan worden gegeven van de samenleving. Voor sommige kinderen werkt literatuur namelijk als een raam, waarbij ze een inkijkje krijgen in andere culturen. Voor weer andere kinderen werkt literatuur als een spiegel: een reflectie van de eigen cultu(u)r(en).

6. Discussie

In dit afstudeeronderzoek worden drie bekroonde prentenboeken aan een grondige analyse onderworpen. Ik realiseer me dat er geen grote conclusies getrokken kunnen worden over de Nederlandstalige prentenboekliteratuur aan de hand van een dergelijk klein corpus. Daarom zou het interessant zijn om bij een volgend onderzoek een groter corpus te analyseren, zodat er een omvattender beeld kan worden gegeven van de stand van zaken wat betreft de culturele diversiteit in Nederlandstalige prentenboeken.

Daarnaast heb ik mijn onderzoek gericht op de inhoud van het boek. Welke representaties van cultuur komen er naar voren in tekst en beeld? Er wordt niet gekeken naar de zaken om een prentenboek heen, zoals wie de makers zijn. Het is interessant om te onderzoeken of er culturele diversiteit bestaat onder auteurs en illustrators van Nederlandstalige prentenboeken, om vervolgens te kijken of de culturele achtergrond van de maker van invloed is op de culturele diversiteit in een boek. Ik kan me voorstellen dat er meer culturele diversiteit in boeken naar voren komt wanneer de boeken gemaakt worden door mensen die ook verschillende culturele achtergronden hebben.

Zoals ik in het theoretisch kader heb besproken, is er nog weinig onderzoek uitgevoerd naar culturele diversiteit in prentenboeken - en jeugdliteratuur in het algemeen. Met dit afstudeeronderzoek is een stap in de goede richting gezet. Daarnaast worden tevens meerdere initiatieven opgezet. Zo gaat de Leescoalitie[9] een project starten over diversiteit: 'Lees met andermans ogen'. In België doet Studio Sesam onderzoek naar dit onderwerp in kinderboeken.

Ten slotte zou het interessant zijn om een lezersonderzoek te doen. Is het daadwerkelijk zo dat kinderen zich beter met het verhaal kunnen identificeren als hun cultuur op authentieke wijze wordt gerepresenteerd? Welke schema's halen zij uit de boeken die ze krijgen te lezen?

[9] De Leescoalitie bestaat uit Stichting Lezen, de CPNB, Stichting Lezen & schrijven, het Literatuurmuseum en de bibliotheken.

Literatuurlijst

Primaire literatuur

Dros, Imme, en Harrie Geelen. *Tijs en de eenhoorn.* 2e druk. Amsterdam: Querido, 2015.

Koubaa, Laïla, en Mattias de Leeuw. *Azizi en de kleine blauwe vogel.* Bristol: Book Island, 2013.

Veldkamp, Tjibbe, en Alice Hoogstad. *Kom uit die kraan!!* 4e druk. Rotterdam: Lemniscaat, 2015.

Secundaire literatuur

Botelho, Maria José, and Masha Kabakow Rudman. *Critical multicultural analysis of children's literature: Mirrors, windows, and doors.* New York/Loden: Routledge, 2009.

Buttsworth, Sara, and Maartje Abbenhuis, eds. *War, Myths, and Fairy Tales*. Singapore: Springer, 2016.

De Bruin, Joost. *Multicultureel drama?*. Amsterdam: Otto Cramwinckel Uitgever, 2005.

De Vries, Anne. "Het verdwijnende kinderboek. Opvattingen over jeugdliteratuur na 1980." *Leesgoed, vol. 17, no. 2,* 1990, pp. 64-68.

De Vries, Anne. "Wat zegt de kinderjury? De stem van de kinderen bij de canonisering van kinderboeken." *Het paard van Troje. Niet-schoolse teksten in het onderwijs,* edited by Helma van Lieop-Debrauwer, Piet Mooren and Herman Verschuren, NBLC Uitgeverij, 1996, pp. 107-111.

Dionne, Anne-Marie. "Multicultural children's books at the French Canadian public library: Where can I find them?" *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries, 1,* 2014, pp. 83-190.

Doll, Carol & Garrison, Kasey, "Voices of Experience. Promoting Acceptance of Other Cultures." *Diversity in Youth Literature. Opening Doors through Reading*,

edited by Jamie Campbell Naidoo and Sarah Park Dahlen, Chicago: ALA Editions, 2013, pp. 3-15.

Doonan, Jane. *Looking at pictures in picture books*. Jackson: Thimble Press, 1993.

English, James F. "Winning the culture game: Prizes, awards, and the rules of art." *New Literary History, vol. 33, no.1,* 2002, pp. 109-135.

Focus-wtv. “Azizi en de kleine blauwe vogel’ van Laïla Koubaa’ *Focus-wtv,* 23 mei 2013. http://www.focus-wtv.be/video/azizi-en-de-kleine-blauwe-vogel-van-laila-koubaa. Accessed 26 jun. 2017.

Fox, Dana L., and Kathy G. Short. *Stories Matter: The Complexity of Cultural Authenticity in Children's Literature*. Urbana: National Council of Teachers of English, 2003.

Hall, Virginia. *The representation of other cultures in award-winning picture books from the United States, Australia, and Great Britain (1960-2009)*. University of Pittsburgh, 2011.

Hermans, Marianne. “Romeo & Ravenhaar: liefde en vriendschap tussen twee culturen”. *Literatuur zonder leeftijd, vol. 21, no. 72,* 2007, pp. 92-106.

Holtrop, Aukje. "Eenvoudig is niet hetzelfde als simpel. Over kinderliteratuur." *Het literair klimaat 1970-1985*, edited by Tom van Deel, Nicolaas Matsier en Cyrille Offermans, De Bezige Bij, 1986, pp. 212-225.

IBBY-Nederland. ’Jenny Smelik-IBBY prijs’ *IBBY-Nederland.* http://www.ibby-nederland.nl/jenny-smelik-ibby-prijs/. Accessed 23 feb. 2017.

Kress, Gunther R., and Theo Van Leeuwen. *Reading images: The grammar of visual design*. Hove: Psychology Press, 1996.

Kwant, Aletta. *Geraakt door prentenboeken. Effecten van het gebruik van prentenboeken op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kleuters*. Delft: Eburon, 2011.

Maliepaard, Bas. ‘Olifant is goed in verstoppertje. De jongen is zwart, maar daar gaat het niet over, gelukkig.’ Trouw, p. 37, 4 maart 2017.

Mendoza, Jean, and Debbie Reese. "Examining Multicultural Picture Books for the Early Childhood Classroom: Possibilities and Pitfalls." *Early Childhood Research & Practice, vol. 3, no.2*, 2001, pp. 2-32.

Miradi, Nasim. 'Woutertje Pietse Lezing 2017'. Woutertje Pieterse Prijs 08 april 2017. https://woutertjepieterseprijs.nl/nieuws/woutertje-pieterse-prijs-lezing-2017-nasim-miradi-rose-stories/.

Mosely, Joyce J. "Multicultural Diversity of Children's Picture Books: Robert Fulton Elementary School Library." Kent State University,1997.

Nikolajeva, Maria, and Carole Scott. *How picturebooks work*. Londen: Routledge, 2013.

Nodelman, Perry. "How picture books work." *Children's Literature Association Quarterly,* 1981, pp. 57-68.

Stephens, John. *Language and ideology in children's fiction*. Londen: Addison-Wesley Longman Limited, 1992.

Stephens, John. "Writing by children, writing for children: schema theory, narrative discourse and ideology." *Revue belge de philologie et d'histoire*, *vol. 73, no. 3,* 1995 pp. 853-863.

Stephens, John. "Schemas and scripts: Cognitive instruments and the representation of cultural diversity in children's literature." *Contemporary Children's Literature and Film: Engaging with theory*, edited by Kerry Mallan and Clare Bradford, Palgrave Macmillan, 2011, pp. 12-35.

Van den Bossche, Sara e.a. 'Jenny Smelik-IBBY prijs 2016: Juryrapport'. *Leesplein,* 2016. https://www.leesplein.nl/assets/juryrapporten/smelik-ibby-2016.pdf.